

gárral, Csögör Lajossal és Demeter János-sal – együtt letartóztatták, és 12 évi börtönrre ítélték. 1955-ben Petru Groza által adott amnesztiával szabadult, 1955. május 27-én rehabilitálták. Az egyetemen folytathatta előadásait, de 1957 áprilisától az év szeptemberéig újabb vizsgálatot folytattak ellene, majd ismét rehabilitálták. A Bolyai Egyetem felszámolása után folytatódott a kálváriája. Nem taníthatott, s ismét letartóztatták. Az 1960-as évek végétől a Román Tudományos Akadémia kolozsvári Történeti Intézetének kutatója, de a Securitate a továbbiakban sem vette le róla a szemét.

1957-től főállású történészként elsősorban a 19–20. századi munkásmozgalom történetét foglalkoztatta, de nem lett hűtlen az irodalomhoz sem. Tanulmányait, cikkeit három kötetben gyűjtötte össze. 1973-ban jelentek meg az *Irodalom és világnézet* és *A szocialista irodalom útján* című kötetei, 1974-ben adták ki a *Szocializmus és történettudomány* című válogatását. Utolsó munkáinak egyike a *Román Nemzeti Párt megalkulása* című dolgozata.

Zalai Katalin

JUSTUS PÁL

Pécs, 1905. április 7. – Temesvár, 1965. december 28.

Az 1920-as években Bolognában és Párizsban végezte bölcsészeti tanulmányait, s tanári diplomát szerzett, de először inkább banktisztviselőként kereste meg a kenyerét. 1932 és 1936 között külföldön különböző lapok munkatársa volt.

1925-ben lépett be az MSZDP-be. Írásai az *Együtt*, a *Szocializmus* és a Kassák Lajos szerkesztette *Munka* hasábjain jelentek meg, ami nemcsak szellemi rangját, hanem baloldali szocialista orientációját is jelezte. Részt vett a Kiss Jenő és a Madzsar József vezette Stromfeld-kör munkájában.

Hazatérése után az MSZDP VII. kerületi szervezetének titkára lett. Itt került kapcsolatba több, a legális szervezetben tevékenykedő kommunistával. 1938 tavaszán, az Anschluss követően az V. kerület pártszervezetének mozgalmi titkára. Erről a pozíciójáról azért mondott le, mert nem értett egyet pártjának a csehszlovák kérdésben 1938 őszén elfoglalt álláspontjával. 1939-től a VI. kerületi pártszervezetben vezetőképző tanfolyamokat és szemináriumokat tartott, 1942 őszén pedig a VI. kerületi szervezet politikai titkára lett. 1943–1944-ben a párt

értelmiségi csoportjának egyik vezetője. 1944. március 19-én illegális végrehajtó bizottságot alakított a VI. kerületben. Bekapcsolódott abba a munkába, amelyet még Mónus indított el Marx és Engels válogatott írásainak megjelentetésére, s a vállalkozás az ő vezetésével fejeződött be. Közben behívták munkaszolgálatra, és a jugoszláviai Borban érte a felszabadulás. Temesvárra került, s ott az újrainduló *Szabad Szónál* dolgozott. A felszabadulás az ő esetében elég furcsa volt. A szovjet katonai hatóságok még Szegeden letartóztatták, és csak az SZDP intervenciójára szabadult ki a kezükből. Budapestre 1945. február 8-án érkezett, s a pártvezetőség tagja és a párt agitációs és propagandabizottságának vezetője lett. E minőségében 1945–1948 között ő írta a keddi pártnapok előadójának a heti bel- és külpolitikai áttekintéseket. A pártvezetésben az ifjúsági ügyeket és a pártoktatást „felügyeli”. Az 1945-ös parlamenti választások után országgyűlési képviselő, hallatja szavát a kényes értelmiségi ügyekben, s ő az SZDP fő szónoka az 1945–1946-os nyilvános nagy politikai-koalíciós rendezvénye-

ken. Az SZDP legelfogadottabb „teoretikusa” és a baloldali szocialista értelmiségi fiatalok „sztárja”. Emellett az 1945-ben újrainduló *Szocializmusnak*, az SZDP elméleti folyóiratának főszerkesztője és szorgalmas cikkírója. Ekkor jelenik meg *A Szocializmus útja* című írása, amely a múltat elemző és a jövőnek utat mutató mű. Miközben Marx és Engels írásait fordította, sok más nagy szociáldemokrata teoretikus (Otto Bauer) művét is átültette magyarra. E fordítások elé Justus rendszerint tartalmaz előszavakat is írt. Harcos, eredeti és markánsan baloldali szocialista álláspontot képviselt. Tőle származott a híres jelszó: „Ma a demokráciáért, holnap a szocializmusért”, amelyet az MKP soraiban nehezteléssel fogadtak, minthogy ezzel az SZDP baloldali hangot ütött meg náluk. 1945 áprilisától Justus tagja az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek, majd 1945 novemberében, 1947 augusztusában is képviselővé választották.

1946-ban ő képviselte az SZDP-t a francia szocialisták Franco-ellenes konferenciáján és több más nemzetközi találkozón. 1947 januárjában hazánkban járt Denis Healey, a brit Munkáspárt külpolitikai osztályvezetője, s jelentésében azt írta Justusról, hogy ő „a párt fiatal teoretikusa”. 1946–1947-ben az SZDP-ben a baloldali csoportosulás egyik vezetője. Tőle származik az a híres jelmondat, amely egy korszakra vonatkozóan hangzott el, de alig egy évig élt: „Magyarország híd kelet és nyugat között, de a híd keleti hídfőjénél áll.”

Justus még 1947-ben megjelentette az SZDP kiadásában az új kétkötetes Marx–Engels-válogatást saját bevezetőjével. A kötet több tanulmányát Justus fordította, s az egyes tanulmányok elé is ő írt alapos elemző tanulmányokat, amelyek történetirői vénájáról tanúskodtak. Bizakodó hangulatát elsőörte a Kominform sztálini gépezetének megindulása, s az SZDP „földcsuszamlásszerű” hanyatlása. Justus a baloldaliakkal együtt elfogadta a két munkás-

párt „egyesülését”, ám már akkor is csak vitákban sikerült elérni, hogy a megalakuló MDP KV tagja lehessen. Ezt követően a Magyar Rádió elnöke lett, s e posztján az el-sők között tartóztatták le. Éppen terjedelmesebb, elemző életrajzot írt Freiligrathról, ennek kéziratát is elvették tőle, és ez később sem került elő. 1949-ben a Rajk-per szociáldemokrata vádlottja volt. Életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. A börtönben a többi baloldali szociáldemokratával együtt ült – és szabadult 1956 tavaszán. Az 1956 nyári rehabilitáció során, a többiekkel ellentétben, őt a valóságban nem rehabilitálták. Kádár és Aczél fenntartotta régi véleményét Justus „trockizmusáról”, s így felelős helyeken szinte tudomást sem vettek létezéséről.

Justus Pál politikai érdeklődése azonban nem szűnt meg. Vajda Imre és Horváth Zoltán társaságában egyik megfogalmazója az 1956. decemberi memorandumnak, amelyet Marosán Györgynek juttattak el a volt baloldali szociáldemokraták véleményéről, fenntartásairól, követeléseiről és az esetleges szerepvállalásról. Többek közt Nagy Imre és társai elítélése ellen is tiltakoztak. Miután ezzel ismét „elvágtá” a további „karrier” lehetőségét, Justus visszafordult régi, ifjúságától követett műzsájához, a költészet-hez. Már a börtönben elkészítette Shakespeare szonettjeinek híres fordítását, s fordítói munkáját folytatta teljes lendülettel a Corvina Kiadónál. Emellett a politikai helyzet alakulásáról izgalmas megbeszéléseket folytatott barátaival. Utolsó „politikai munkája” Weitling válogatott írásainak fordítása volt. Ezt a munkát is – miként Blanqui műveinek válogatott fordítását, amit már nem tudott elvégezni – rábeszélésre, de szívesen vállalta. Jellemző módon a munkát jó pozícióban levő barátaitól kapta, hivatalosan mellőzték. Politikai „leírása” élete végéig teljes volt.

KABÓK LAJOS

Szeged, 1884. szeptember 29. – Budapest, 1945. január 11. vagy 12.

Családja az 1880-as évek végén került Budapestre. Itt az elemi után kijárta a négy polgárit is, ami ritkaság volt a jobbára csak négy, legfeljebb hat elemít végzett munkások között. Elsajátította a géplakatos és a műszerész mesterséget. 1906-tól tagja lett a vasasszakszervezet műszerész szakosztályának. 1913-tól a szakosztály ügyvezető alelnöke. 1918-ban függetlenített tisztviselő a vasasok szakszervezeti irodájában, amelynek ügyeit a következő év elejétől már mint az iroda titkára intézte. Tiszttségét megtartotta a Tanácsköztársaság idején is. Jóllehet nem rokonszenvezett a kommunistákkal és a proletárdiktatúrával, nem szabotálta intézkedéseiket és nem fondorkodott ellenük, viszont mellettük sem emelt szót. Elkötelezettséget a vasasok, s nem a Tanácsköztársaság iránt érzett.

1919 után az addig első vonalbeli vasas vezetők részben emigrációba kényszerültek, majd új feladatot kaptak. Volt, aki a fehérterror áldozatául esett. Így Kabók lett a szakszervezet tényleges vezetője; 1922-ben elnökévé választották. 1919 augusztusában bekerült az MSZDP vezetőségébe is, amelynek 1944-ig tagja maradt. Parlamenti képviselő volt 1922 és 1935, illetve 1939 és 1944 között. Szakszerű és logikus felszólalásai nemcsak a megalapozott kritikával tűntek ki, hanem a terítéken levő probléma megoldására is tartalmaztak javaslatot, lett legyen szó ipar- vagy területfejlesztésről, szociális kérdésről.

Kabók mindig otthon érezte magát az eleven mozgalomban, noha ő nem volt Bokányi típusú harsány hangú, sodró lendületű néptribun. A gyűléseken, értekezleteken, tárgyalásokon inkább higgadtan, megfontoltan érvelt, bízott a meggyőző, felvilágosító szó hatásában. Mindig munkásvezetőként és nem szakszervezeti tisztviselőként visel-

kedett. Minden fórumon, ahol szóhoz jutott, elsősorban az érdekelte, mit tehet ott és akkor a vasasokért. Megtiszteltetésnek és hivatásnak tekintette megbízatását, munkástársai bizalmának minden energiájával és képességével igyekezett eleget tenni, erre tette fel az életét.

Kabók kiválóan értett a bértárgyalásokhoz, türelem és szívósság jellemezte taktikáját, s roppant szakismerettel uralta a terepet. Mind a munkálatók, mind a hatóságok kénytelenek voltak respektálni őt, és egyenrangú partnernek tekintették. Ha a szükség úgy hozta, képes volt nagyszabású sztrájkok irányítására is. Így történt ez az 1922–1923-as és az 1927-es tízezer fős sztrájkok alkalmával. 1930 és 1933 között ő vezette a Ganz-gyárak munkásainak küzdelmét a bedő-rendszer ellen.

Magyarország német megszállása után a Sztójay-kormány nem merte feloszlalni a szakszervezeteket. Peyer Károly főtitkár deportálása miatt Kabók vette át a Szaktanács vezetését is. Kabók abban látta a legális működés fenntartásának jelentőségét, hogy ily módon meg lehet hiúsítani a kormány által tervezett fasiszta jellegű ál-munkásszervezet létrehozását. Elképzelése meg is valósult, mert a munkásság zöme bojkottálta az 1944 nyarán lebonyolított üzemi választmányi választásokat.

Kabók Lajos bátor ember volt. Konokul, szinte megszállottan vallotta, hogy semmilyen körülmények között nem hagyhatja el azt a posztot, amelyre őt a tagság megválasztotta, ezért még a nyilas uralom idején is őrhelyén maradt, a vasasok Magdolna utcai székházában. Innen hurcolta el több társával együtt egy csendőrkülönítmény 1944. november 28-án. Hetekig tartó megpróbáltatásai, kínvallatása, brutális megveretése során – jóllehet megszökhett volna vagy

az öröket megvesztegethette volna – nem tört meg, s még vészhelyzetben sem volt kapható arra, hogy saját céljaira a szervezet pénzéhez hozzányúljon. Kálváriájának utolsó állomásáról, a Szent István körüti nyilas házból a banditák 1945. január 11-én vagy 12-én többed magával a Duna felé terelték és kivégezték.

Az alkotmányosságnak, minden szabály pontos betartásának e merev szemlélete a törvénytelen vészkorszak idején életidegen felfogás, és megbénítja a cselekvést. Ez a kiállás ugyanakkor gerinccesség a fasizmus-sal, az embertelenséggel szemben.

Sipos Péter

KALMÁR HENRIK

Pozsony, 1870. március 28. – Pozsony, 1931. június 23.

Olyan gyorsan sajátította el a betűszedést, hogy tizenhét éves korában már segéd „úr-nak” szólították. Hamarosan kapcsolatba került Hanslitschek Károllyal, az 1880-as évek pozsonyi munkásképző egyletének mindenesével. Ő ismertette meg Kalmárt a német szocialista irodalommal. Az ő tanácsára ment Németországba, s német anyanyelvű lévén, könnyen talált munkát. Még a kivételes törvények idején barátságba került az ugyancsak betűszedő Paul Löwével – aki 1920–1928 között a Birodalmi Gyűlés elnöke lett – s együtt hallgatták Wilhelm Liebknecht, August Bebel előadásait Berlinben. Az 1890-es évek elején visszatért szülővárosába, s azonnal megszervezte a nyomdászok bérmozgalmát, amely béremeléssel és munkaidő-csökkenéssel végződött, viszont a pozsonyi nyomdatulajdonosok Kalmárt feketelistára tették. A munkásképző egyletben, a dalárdában tevékenykedett, s ugyanakkor, már csak Bécs közelsége miatt is, jól megismerte az osztrák szociáldemokrata párt munkásságát.

Az 1890-es évek közepén Budapestre került, azonnal bekapcsolódott a munkásmozgalmába, s Groszmann Miksával együtt szerkesztette és írta a központi német nyelvű lapot, a *Volksstimmét*. Elfogadhatóan megtanult magyarul, jöllehet az óbudai sváb munkásoknak gyakran továbbra is németül

szónokolt. Humora, jókedve nem hagyta el, ellenfeleivel szemben a gúny, a satíra volt egyik fő erőssége. Már három éve tartózkodott Budapesten, amikor 1898 áprilisában, a Bánffy-kormányzat idején, mint a közrendre veszélyes idegent, örökre kitiltották a főváros területéről, s 60 napi elzárásra a toloncházba átszállították. Kalmárnak április 22-re volt kitűzve az esküvője, s a toloncház vezetőjének volt annyi humora, hogy kétórás szabadságot engedélyezett neki. Így Aszalaynak, a munkásmozgalmi ügyek fő rendőrségi nyomozójának kíséretében vonult az anyakönyvvezetőhöz. Egyik tanúja Bokányi Dezső, a másik Aszalay Antal rendőrnagy volt. Az esküvő után visszakísérték, hat hetet a toloncházban töltött, majd Pozsonyba szállították.

Szakmájában alig, vagy csak rövid időre tudott elhelyezkedni. Sopronból is hamar kitiltották, de nem csüggedt, hanem minden erejét, idejét csaknem tizenöt éven át a pozsonyi és a nyugat-magyarországi munkásmozgalmaknak szentelte. Nagy érdemei voltak abban, hogy a pozsonyi nyomdászok székházat rendezhettek be, s felállították a munkásbiztosító rendelőjét (a kerületi pénztárnál ő is dolgozott). 1907-ben kiadta, majd szerkesztette a *Wahrheit* című, kéthetenként megjelenő lapot, amely később felvette a *Westungarische Volksstimme* nevet,

s már heti három alkalommal tájékoztatta a nyugat-magyarországi németajkú munkásságot. Kalmár a pozsonyi és a Pozsony kerületi szociáldemokrata párt titkára lett. Párttitkári, szerkesztői tevékenysége során gyakran került összeütközésbe a hatóságokkal, s a bíróságok ítéletei nyomán a váci államfogházzal is megismerkedett.

Kalmár Henrik a kisebbségi kérdés egyik szakértője lett. Ezt nem pusztán elméleti felkészültségének köszönhetette, hanem gyakorlati ismereteinek is. Regionális kereteken gondolkodott, nagyobb önállóságot követelt, s mindenekelőtt nagyobb türelmet. Autonómiát a közügyekben, egységet az államépítésben. Ugyanakkor szembefordult minden olyan törekvéssel, amely a budapesti központtól való elszakadásra irányult. Elvárta, hogy a kisebbségek problémáit nagy megértéssel és türelemmel kezeljék. Kalmár szoros kapcsolatot teremtett a szlovák nemzetiségű szociáldemokratákkal is.

1914-ben került ismét Budapestre, s ő lett a német nyelvű lap főszerkesztője. A háborút szörnyű katasztrófának, a Monarchiára végzetesnek tartotta. Úgy látta, hogy az önállósodási törekvések felbomláshoz vezetnek. A háború alatt a panaszbizottságok munkájában vett részt, s többször tárgyalt az osztrák, a német párt vezetőivel a következő politikáról.

Az őszirózsás forradalom után a nemzeti-ségi ügyek kormánybiztosa, majd államtitkára lett. Idejének nagy részét Nyugat-Magyarországon töltötte, s már akkor fellépett az elszakadást, az Ausztriához való csatlakozást sürgető politikai pártok ellen. A nyugat-magyarországi területen 1919 januárjában létrejött az Országos Német Kormányzótanács, amely az ott élő németiség szemében érvényesítette a nemzeti autonómiát. Kalmár Henrik tagja lett az 1919. március 21-én alakult Forradalmi Kormányzótanácsnak, s ő lett a német ügyek népbiztosa, noha e magas tisztség betöltéséről később értesült. A kormányzótanács üléseire rend-

szereken eljárt, a vitába azonban alig kapcsolódott be. Az autonómia elvéhez ragaszkodva a Német Kormányzótanács működését segítette. Az autonómia területén a szocializálást s a forradalmi törvényszék működését nem erőltette. Igyekezett Magyarországhatárain belül tartani a németajkú lakosokat; Sopronban impozáns gyűlést szervezett, amelyen tiltakoztak az elcsatolási tervek ellen. Kalmár Henrik július 25-én lemondott népbiztosi megbízatásáról. Bármikor Ausztriába mehetett volna, de ő mégis Budapestet választotta. Tagja lett a Peidl-kormánynak, majd augusztusban – miután önként jelentkezett – a Friedrich-kormány őrizetbe vette. A népbiztosperben Kalmár Henriket életfogytiglani fegyházra ítélték.

1922 áprilisában a fogolycsere-akció keretében szabadult, mégpedig úgy, hogy nem kellett Szovjet-Oroszországba távoznia. Kalmár érdekében mindent megmozgató az erős pozsonyi szociáldemokrata szervezet, a bécsi magyar emigráció, s a legfelsőbb csehszlovák hatóságok is engedélyezték, hogy hazatérjen szülővárosába. Mint pozsonyi születésű csehszlovák állampolgárt Pozsonyban leszállították a vonatról, s visszanyerte szabadságát.

Kalmár Henrik élete utolsó tíz esztendejében talpraállította a németajkú szociáldemokrata mozgalmat Szlovákiában, szoros kapcsolatot tartott a magyar párttal, ám most már Prágára is figyelnie kellett. Megválasztották a városi képviselő-testületi tagjának és ismét megjelent korábbi lapjuk. Kalmár sokat tett a kisebbségek kultúrájának megőrzéséért. Életre hívta a német színházegyesületet, és élére állt a munkásházépítő szövetkezeti mozgalomnak. Több száz lakásból álló városnegyed épült az egykori kopár helyen (amely még napjainkban is fennáll), s ebben Kalmárnak nagy érdemei voltak.

1930-ban több társát elvesztette. A kibontakozó válság közepette már nem tudott munkát szerezni. A mozgalomban támadt

viszályok, intrikák felőrölték idegeit, már a szanatóriumi kezelés sem segített. Önkezeléssel vetett véget életének.

Pozsony városa saját halottjának tekintette. Ausztriából Julius Deutsch, Magyaror-

szágról Csapó Sámuel búcsúztatta. A város emléktáblát állított szülőházán, s utcát neveztek el a töretlen szociáldemokrátáról.

Varga Lajos

KARÁCSON (KARÁCSONY) SÁNDOR

1892 – Budapest, 1945. január 11. vagy 12.

Ifjúkoráról csak annyit tudni, hogy kitanulta a vasesztergályos szakmát, s bekapcsolódott a szakszervezeti mozgalomba. A Vas- és Fémmunkás Szövetség tagjaként a bizalmi funkciótól fokozatosan haladt előre a magasabb pozíciókig. A forradalmak elmúltaival tevékenyen részt vett a vasasszövetség újjászervezésében.

A Vas- és Fémmunkás Szövetségből az 1924-ben zömmel kivált esztergályosokat Karácson nem követte. 1925-től a szövetségben maradó esztergályosok szakosztályának lett a titkára. Az egységet 1930 júliusában, hosszas tárgyalások után állították helyre. Egy hónappal később Karácson Sándort megválasztották az egységes szakosztály szervezőbizottsága titkárának.

1928 februárjában tagja lett a fővárosi és környéki pártszervezetek végrehajtó bizottságának, valamint a párt központi oktatási bizottságának is.

A harmincas években az MSZDP XXXI. kongresszusán (1937. április) pártvezetőségi póttaggá, a XXXII. kongresszuson (1939. január) pedig rendes taggá választották. A háború kellős közepén (1942. december), a „félárborca eresztett zászló” árnyékában megtartott XXXIII. kongresszuson ismét bekerült a 13 tagú pártvezetőségbe.

A német megszállást követően, amikor az SZDP-t, a kulturális és egyéb munkásegyleteket meg a *Népszavát* betiltották, a Gestapo és Hain Péter emberei lefoglák a szakszervezeti vezetőket, és egy részüket haláltáborokba hurcolták, a szakszerveze-

tek féllegális státusa biztosította a szabadon maradóknak bizonyos mozgásteret. Az elhurcoltak helyébe újak álltak, a vasasoknál Karácson Sándor segítette a mozgalmat. Ő is úgy vélte, hogy mindaddig nem szabad a munkásmozgalom porondját elhagyni, amíg lehetőség van a hagyományos munkásszervezetek legális működésére. Így jobban lehet segíteni az üldözötteknek, a mozgalom tagjainak.

Karácson Sándor, többekkel együtt, igyekezett ezt a helyzetet kihasználni. Március végén a Sztójay-kormány közvetítő útján tárgyalta a vasasszakszervezet vezetőivel a szakszervezet működési feltételeiről. A megbeszélésen a vasasok részéről Pintér János és Spitzlászky Károly társaságában Karácson Sándor is jelen volt. A kormányzat hajlandónak mutatkozott arra, hogy a termelés zavartalan biztosítása érdekében teljesítse a szakszervezet követeléseit: adják meg a szabad működés személyi és anyagi feltételeit, a lefoglaltakat bocsássák szabadon, engedélyezzék a szaklapok megjelenését, szabadítsák fel a szakszervezeti vagyont. A hatalom képviselői azonban nem voltak hajlandók tárgyalni Peyer Károly és a zsidó elhurcoltak ügyéről. A szakmai szervezetek ismét működni kezdtek, a vezetők igyekeztek biztosítani a mozgalom folytonosságát, megőrizni önállóságukat és függetlenségüket a fasiszta kormány által támogatott munkáskamarákkal szemben, amelyek a szocialista szervezetek beolvasztását követelték.

Október 15-e után Szálasiék hajsztát indítottak a féllegálisan működő szakszervezetek és vezetőik ellen. A párttal együtt a szakszervezetnek is illegálisba kellett volna vonulnia. A vasasok vezetői – közöttük Karácson Sándor – nem ezt tették. Még mindig hitték, hogy így többet segíthetnek az üldözötteken, és átvészelték azt a rövid időt, amely a felszabadulástól elválasztja őket.

De nem így történt. November 28-án egy csendőrkülönmény a Magdolna utcai székházban őrizetbe vette Karácson Sándort és több társát, így a parlamenti képviselő Kabók Lajost, Schmarilla Gézát, Haimann Jánost és Hegyi Imrét, s a Nemzeti Számonkérő Szék központjába, a Margit

körúti katonai fegyházba hurcolta őket. Az volt ellenük a vád, hogy ők szervezték a Weiss Manfréd Gyárban kibontakozó ellenállási mozgalmat. Az eredménytelen valla-tás után a Hain Péter vezette politikai rendőrség székhelyére, a Sváb-hegyi Majestic Szállóba hurcolták őket, majd a toloncházba kerültek.

Hetekig tartó kálvária után, 1945 januárjában a Szent István körúti nyilasházból – Pest felszabadulása előtt néhány nappal – a fegyveres nyilasok Kabók Lajossal és másokkal együtt a Duna-partra terelték és kivégezték Karácson Sándort.

Strassenreiter Erzsébet

KASSÁK LAJOS

Érsekújvár, 1887. március 21. – Budapest, 1967. július 22.

Író, képzőművész, folyóirat-szerkesztő, politikus. Tizenkét évesen otthagya az iskolát, és lakatosinasnak állt. 1903: szülővárosában, majd Győrött vállalt munkát. 1904: Budapestre került, lakatosként angyal földi és újpesti gyárakban dolgozott. Bekapcsolódott a szakszervezeti mozgalomba, sztrájkokat szervezett, tüntetésekben vett részt. Feketelistára került, s munkanélküli lett. 1908: megismerkedett Ady és a nyugatosok irodalmával, az *Újpest* című lapban jelentek első versei, s publikálni kezdett a *Független Magyarországon*. 1909: gyalogszerrel nyugat-európai útra indult: Ausztrián, Németországon, Belgiumon át Párizsba érkezett, majd az év végén visszatért Budapestre. Itt végleg az írói hivatás mellett döntött. 1910-től a *Népszavában* verseket, majd elbeszéléseket publikált. 1912: megjelent *Életsíratás* címmel első novelláskötete. 1913: Budapesten egy vándorkiállítás révén megismerkedett az olasz futuristák és a né-

met expresszionisták képzőművészetével. Az első világháború kirobbanásakor hevesen bírálta a szocialista pártoknak a háborúval kapcsolatos politikáját. 1915: kiadta első verseskötetét *Eposz Wagner maszkjában* címmel. A háborúval szembeforduló írókat és képzőművészeket maga köré gyűjtve kiadta *A Tett* című folyóiratot, s mozgalmat is szervezett. Költészetében a munkásosztály teremtő erejét és a nemzetköziség eszméjét fejezte ki új formanyelven. 1916: *A Tett* betiltása után *MA* címmel új folyóiratot indított, melynek számaiban többek között Bortnyik Sándor, Mattis-Teutsch János, Nemes Lampérth József, Tihanyi Lajos, Uitz Béla, Vaszary János festményeit, grafikáit, Bartók és Kodály zeneműveit, Barta Sándor, Komját Aladár, Kahána Mózes, Lengyel József, Szélpál Árpád verseit közölte. 1918: a *MA* mozgalmának irányítójaként képzőművészeti kiállításokat, irodalmi esteket szervezett, könyveket adott ki, s részt vett az

őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság szellemi előkészítésében.

1919. március 21-e után tagja az egyesülés révén létrejött Magyarországi Szocialista Pártnak, s a Közoktatásügyi Népbiztosság megbízásából előbb plakátcenzorként, majd a színházi bizottság tagjaként dolgozott. A MA irodalmának és képzőművészetének értékelésében és a kultúra irányításának kérdésében éles vitába bonyolódott mind a szociáldemokratákkal, mind Kun Bélával.

A Tanácsköztársaság bukása után letartóztatták, és több hónapra bebörtönözték. Szabadulása után Bécsbe menekült. 1920: *Máglyák énekelnek* címmel elbeszélő költeményt írt a magyar proletárdiktatúra létrejöttéről és bukásáról. Újraindította a MÁ-t; s az avantgárd irodalom és képzőművészet egyik legrangosabb nemzetközi fórumává fejlesztette. Az új történelmi helyzetben a szocialista mozgalom legfontosabb feladatának a nevelést és az új szellemi és tárgyi kultúra létrehozását tartotta. 1921: megjelent *Világanyám* című kötete, benne dadaista ihletésű verseinek sorozata. 1922: *2 x 2* címmel új folyóiratot indított. Ennek egyetlen megjelent számában publikálta nyugat-európai vándorlásait megörökítő *A ló meghal, a madarak kirepülnek* című költői művét, majd Berlinbe utazott, s a Sturm Galériában szerzői estet rendezett. 1924: Bécsben, majd Berlinben kiállítás nyílt képarchitektúrának nevezett absztrakt, geometrikus festményeiből, grafikáiból, tipográfiai és reklámgrafikai műveiből. *Álláspont* címmel megjelent vitáirában a kommunista párt tevékenységének átalakítását, a nevelés kérdésének előtérbe helyezését sürgette. 1925: *Munkásmozgalom és művészet* címmel cikksorozatot publikált a *Népszavában*. 1926: megjelent a *Tisztaság* című könyve. Párizsba utazott, majd hazatért. Novemberben belépett a szociáldemokrata pártba, s *Dokumentum* címmel új folyóiratot indított. 1927: megjelentette *Egy ember élete* című önéletrajzának első három kötetét, s Buda-

pesten kiállítást rendezett képzőművészeti és reklámgrafikai műveiből. Alapító tagja a Magyar Könyv- és Reklámművészek Társaságának. Fiatal munkásokból, baloldali értelmű művészekből és diákokból mozgalmat szervezett, *Munka* címmel folyóiratot indított. Új regényeiben az ifjúság és a falu helyzetével, a munkanélküliség és deklaszszálódás problémájával, a külföldi és hazai munkásmozgalom legutóbbi eseményeivel foglalkozott. Éles vitákat folytatott mind a kommunista, mind a szociáldemokrata mozgalom politikájának irányítóival. 1933: *Napjaink átértékelése* címmel vitairatot jelentetett meg a német munkásmozgalom bukásának okairól.

1935: Mónus Illés fölkérésére dolgozni kezd a *Népszavának* és a *Szocializmusnak*. Költőként eltávolodott az avantgárdtól, az élet szépségeinek ábrázolásával tiltakozott a barbárság ellen. 1938: felesége, Simon Jolán öngyilkosságot követ el. 1939: betiltják a *Munkát*. 1940: Kassákot háborúellenes izgatás miatt két hónapra a budapesti gyűjtőfogházba csukják.

1945: tagja az *Új Idők* szerkesztőségének, ismét publikál a *Népszavában* és a *Szocializmusban*. 1946: *A demokrácia kultúrnapjai* címmel rendezvénysorozatot szervez, a Magyar Művészeti Tanács alelnöke. 1947: megindítja az *Alkotás* című folyóiratot. Tagja a szociáldemokrata párttanácsnak, a párt művészeti bizottsága elnöke, a *Kortárs* szerkesztője. 1948: rövid ideig az SZDP parlamenti képviselője. A két munkáspárt közötti viták következményeképpen megszűnik az *Alkotás* és a *Kortárs*. 1949: Kassák belső emigrációba kényszerül, Békásmegyeren él teljes visszavonultságban. 1953: kizárják az MDP-ből. 1955: *Széna-boglya* címmel naplót ír. 1956: beválasztják az Írószövetség vezetőségébe, megjelenik válogatott verseinek kötete.

1957: kiállítása nyílik a Csók István Galériában. A következő években ismét kiadják régebbi elbeszéléseit, regényeit, s új ver-

seskötetei jelennek meg. 1960, 1963: kiállítása nyílik Párizsban. 1965: Kossuth-díjjal tüntetik ki. 1967: 80. születésnapja alkalmából kiállítása nyílik a Fényes Adolf Teremben, a Fészek Klubban ünnepi estet rendez-

nek tiszteletére, Bori Imre és Körner Éva tollából könyv jelenik meg munkásságáról.

Csaplár Ferenc

KELEMEN GYULA

Újpest, 1897. november 6. – Budapest, 1973. április 23.

Négy polgárit és kereskedelmi szaktanfolyamot végzett, majd műszerésmesterséget tanult. 1918-ban lépett be a vasasszakszervezetbe és az MSZDP-be. 1919-ben külföldre ment, két évig Párizsban élt. Hazatérte után ismét bekapcsolódott a munkásmozgalomba. 1929-ben beválasztották az újpesti képviselő-testületbe és a Pest vármegyei törvényhatósági bizottságba. 1937-től az MSZDP újpesti szervezetének elnöke. 1936-tól három évig a Pest környéki végrehajtó bizottság elnöke, 1937 és 1939 között az országos végrehajtó bizottságnak is tagja volt. 1944-ben részt vett az ellenállásban.

Megalakulásától – 1945. január 26. – tagja az újpesti Nemzeti Bizottságnak. Már akkor hangsúlyozta a közigazgatás megtisztításának szükségességét, a reakciós vezetők eltávolítását, az ügyosztályok összevonását. A demokratikus átalakítás következetes híve. A képviselő-testület 1945. április 15-i újjáalakuló ülésén keserűen, de némi elégtételt érezve jelentette ki: sokat veszítettünk, de megnyertük a szabadságot, a virilisták már nem fognak gúnyolódni rajtunk. Követelte a háborúban szerzett nagy vagyonok azonnali lefoglalását.

1945 után továbbra is elnökként vezette az SZDP újpesti szervezetét, majd 1945. augusztus 20-án bekerült az országos pártvezetőségbe. Újra helyet kapott a megyei törvényhatósági bizottságban. Nemzetgyűlési, illetve országgyűlési képviselő. 1945. június 8-tól 1948. január 22-ig az Iparügyi Minisztérium politikai államtitkára, Bán Antal

miniszter közvetlen munkatársa, a döntéselőkészítő munka egyik fő szervezője volt. Hozzá tartozott a gyáripár, az energiatermelés, az ásványolajipar felügyelete mellett a gazdálkodás, a szociálpolitika, a munkásügy is. Mivel Bán Antal inkább a nagypolitika kérdéseivel foglalkozott, a minisztérium közvetlen irányítása Kelemen kezében futott össze. Bonyolult és nehéz munkáját az apparátus sem könnyítette meg, s a vezetésben is zavarok keletkeztek, melyeket az 1947 végétől nyíltan hatalomra törő MKP vezérkara kihasználta. Kelemen nem volt híve a fúciónak. A kommunisták a feddhetetlen és puritán Kelemen államtitkárt belekeverték az 1948 elején kirobbant Nitrokémia-ügybe, s visszaéléssel, korrupcióval vádolták. Az SZDP vezetése tisztában volt azzal, hogy Kelemen tisztakezü ember, ezért 1948. január közepén úgy döntött, hogy Kelemen mondjon le minden állami és pártfunkciójáról, s nyugodtan álljon a bíróság elé, ott bizonyítsa ártatlanságát. Ez azonban így nem történt meg, mert 1948. január 29-én koholt vádak alapján – „hűtlenségi bűncselekmény elkövetőjének segítése büntette” címén – letartóztatták, s február 2-ig rendőri őrizet alatt tartották. 1948. március 4-én mint a Szabó Kornél és társai per jóhiszemű és tisztességes, ám a korrupció hírébe keveredett harmadrendű vádlottját, a Budapesti Népbíróság, majd július 12-én a Népbíróságok Országos Tanácsa életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélte. Nem véletlen, hogy a lapok a bírósági ítéletet egy

nappal a fúziót tárgyaló szociáldemokrata kongresszus előtt közölték. 1956-ban Kelemen kegyelemmel szabadult.

1956. október 31-én az újjáalakult szociáldemokrata párt főtitkárává választották. November 2. és 4. között Nagy Imre kormányában államminiszter volt. 1963. június 1-jén – zárt tárgyaláson – a Legfelsőbb Bíróság Elnöki Tanácsa bűncselekmény hiányá-

ban felmentette az 1948-ban ellene emelt vádak alól. Haláláig visszavonultan élt. 1957-től Kéthly Annának a Szabad Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségén keresztül segélycsomagokat küldtek neki. Rehabilitálása után visszaadták elkobzott házát, és államtitkári nyugdíjat kapott.

Kádár Zsuzsanna

KERTÉSZ MIKLÓS

Csorna, 1893. március 23. – Budapest, 1972. szeptember 8.

Tanítócsaládban született. Győrött kereskedelmi érettségit tett, majd tíz évig gyári tisztviselőként dolgozott. 1917-ben belépett a Magyarországi Magántisztviselők Országos Szövetségébe (MAOSZ), 1919 őszén pedig az MSZDP-be. Mindkét szervezetben hamarosan vezető szerephez jutott a tehetséges, idegen nyelveken beszélő, művelt tisztviselő. 1920-ban a MAOSZ főtitkárává választották, e tisztségét 1938 végéig töltötte be. A Szakszervezeti Tanács Végrehajtó Bizottságában (1924–1944) és Ellenőrző Bizottságában (1923–1924) a magántisztviselőket képviselte. A Szaktanács 1930-as kongresszusán a gazdasági helyzetről, az üzemi koncentrációról és a racionalizálásról s ennek káros hatásairól tartott referátumot.

Az MSZDP-ben is előrelépett: tagja lett a párt végrehajtó bizottságának (1922–1925), ellenőrző bizottságának (1926–1929 és 1939–1944), majd a pártvezetőségnek (1929–1939). Közéleti szereplésének fontos területe volt a Fővárosi Törvényhatósági Bizottság, amelyben 1925 és 1935 között, és a parlament, ahol 1931-től 1935-ig illetve – Weltner Jakab halála után – 1936-tól 1939-ig működött. 1926-ban az Eszperantista Munkások Egyesületének közgyűlése elnökké választotta.

A magántisztviselőket nemzetközi fórumokon is képviselte, részt vett az európai testvérszervezetek kongresszusain, a Szocialista Munkásinternacionálé kongresszusán, az Interparlamentáris Unió értekezletein.

A húszas évek végére az egyik legismertebb szakszervezeti vezetővé vált. A Szaktanács kormánytagokkal, képviselőkkel, a GYOSZ vezetőivel tárgyaló küldöttségének gyakran tagja volt. Peyer és Kabók társaságában a Károlyi Gyula miniszterelnökkel tárgyaló (1932. január) 17 tagú szakszervezeti küldöttség vezetőinek egyike; beszámolt a tisztviselők nyomorúságos helyzetéről, a munkanélküli értelmiségiek kálváriájáról, és társaival együtt terjesztette elő követeléseiket. A budapesti szociáldemokrata országgyűlési képviselők beszámoló gyűlésén (1934. február) a Tattersaalban 20 000 ember előtt ő is felszólalt, felemelte a szavát a diktatórikus törekvések ellen, a közüzemi dolgozók bérének megvédése érdekében. A MAOSZ közgyűlésein, a testületi üléseken, a különböző szakmai gyűléseken, úgyszintén a parlamentben és a Fővárosi Törvényhatósági Bizottságban felemelte szavát a tagok gazdasági, szociális, politikai érdekeiért.

A fasizmus előretörése után tevékenységi köre leszűkül. Főtitkári tisztségét 1939-től

Kéthly Anna vette át, de Kertész Miklós továbbra is vezető szerepet játszott a MAOSZ életében. A szakszervezet elnöke az egyik vezetőségi tag, Székely Gyula lett, aki a hagyományokhoz hűen támogatta a rászorultakat és anyagiilag is segítette az üldözötteket. Így járt el Kertész Miklóssal is, aki Kéthly Anna közreműködésével, a szakszervezet közvetett anyagi támogatásával tartotta el családját. A háború éveiben is megtartott szerda esti politikai beszámolókon, amelyek akkor különleges jelentőséget kaptak, Kéthly Anna a belpolitikáról, Kertész Miklós a külpolitikáról beszélt.

1944. március 19-e után Kertész Miklós-nak sikerült az őt kereső Gestapo emberei elől illegalitásba mennie, és így megmenekült.

A felszabadulás számára is az életet jelentette. Megőrizte a magántisztviselők szakszervezetének elnöki funkcióját és alelnöke lett a Magánalkalmazottak Biztosítási Intézetének. 1945 júniusában bekerült az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe, és 1948 februárjában történt lemondásáig a parlament tagja maradt. Tisztségeiben igyekezett helytállni, ehhez felkészültsége, munkabírása, gazdag mozgalmi és élettapasztalata, személyes adottságai segítettek hozzá. Több évtizedes munkásságát 1948-ban a Magyar Szabadság Érdemrend adományozásával ismerték el.

Az ország és a mozgalom életében 1947–1948 fordulójától bekövetkezett politikai fordulat, az MKP éles szociáldemokrata-ellenessége Kertész Miklóst arra készítette, hogy visszavonuljon. 1948 elején minden tisztségéről lemondott, és nyugdíjba vonult. Az SZDP XXXVI. kongresszusán (1948. március 6–8.) őt is kizárták a pártból. Ám ez sem mentette meg őt a hatalom atrocitásaitól. 1950. június 10-én, egy nappal Kéthly Anna és Ries István letartóztatása után, Kertész Miklóst is elvitték lakásáról. A Budapesti Katonai Bíróság szeptember 13-án életfogytiglani börtönbüntetésre ítélte. A Katonai Főtörvényszék ezt 20-án helybenhagyta. 1953-ban a Sztálin halála utáni „olvadás” neki is meghozta a szabadulás napját: 1955 novemberében egyéni kegyelemmel kiengedték a börtönből. Rá egy évre részlegesen rehabilitálták.

1956 októberében Kéthly Anna bevonta Kertészt a párt szervezésébe, s az MSZDP október 31-én megalakult vezetőségének tagja lett. November 4-ét követően visszavonult minden politikai tevékenységtől, ami- ben közrejátszott, hogy szembetegsége folyamatosan rosszabbodott és hamarosan megvakult. Leánya a családjával együtt 1957-ben Izraelbe települt át, és szívesen vette volna, ha követi őket Kertész Miklós is, ő azonban nem hagyta el Budapestet.

Strassenreiter Erzsébet

KÉTHLY ANNA

Budapest, 1889. november 16. – Blankenberge, 1976. szeptember 7.

Kilencgyermekes munkáscsalád második gyermekeként szigorú, dolgos világban vált felnőtté. Munka mellett végezte el a polgárit, tanulta ki a gép- és gyorsírást, majd a könyvelést. Tisztviselőként vállalt munkát különböző kiadók szerkesztőségében, többek között a *Tolnai Világlapjánál*. Huszonévesen a

feminista, a háborúellenes és a különböző békemozgalmak iránt érdeklődött, eljárt a hazai szervezetek, egyletek megmozdulásaira.

1917-ben Kassán lépett be az MSZDP-be és a magánalkalmazottak szakszervezetébe. 1918 januárjában visszakérült Buda-

pestre, s az MSZDP VIII. kerületi szervezeteiben kezdett dolgozni. Neves emberekkel, politikusokkal ismerkedett meg. Mozgalmi munkát a háborús és a forradalmi években szociális területen folytatott.

Politikai pályafutása akkor kezdődött, „amikor az ellenforradalom uralomra jutott, és a magyar nőmozgalom legjobb vezetőit megölték vagy emigrációba kergették, helyükbe mi, szakszervezeti nők álltunk” – emlékezett vissza később. Mozgalmi karrierje 1919 végétől meredeken ívelt felfelé: beválasztották az MSZDP Központi Nőszervező Bizottságába, majd a pártvezetőségbe, és a Magyarországi Magántisztviselők Országos Szövetségének alelnöke lett. Az 1922-es parlamenti választásokon pártja jelöltjeként – 23 férfitársával együtt – bekerült a képviselőházba. 1926-tól szerkesztője a *Nőmunkásnak*. A munkásmozgalom élvonalába emelkedésében nemcsak a történelmi körülmények, hanem egyéni adottságai is szerepet játszottak. Kéthly Anna művelt, okos, németül és angolul beszélő, kellemes külsejű nő volt, a társadalmi problémák iránt fogékony, jó szónok.

Azonosult pártja 1919 augusztusában kialakított politikájával, elfogadta, hogy legális eszközökkel harcolnak az ellenforradalmi rendszer ellen – a demokratikus szabadságjogokért, a kedvezőbb munka- és bérszanyokért. Életreszólóan elkötelezett híve lett a szocialista eszmének és mozgalomnak. Sok száz parlamenti beszéde, számtalan írása, mindennapi munkája példázza ezt. A hosszú időre életképesnek bizonyuló kapitalizmus viszonyai között legfőbb misztiójának tekintette a szervező, felvilágosító munkát, az uralkodó osztályok és kormányaik politikájának leleplezését. A demokrácia híveként, mélységes humanizmustól indíttatva, nemcsak a jobboldali, hanem a baloldali diktatúrától is elhatárolódott. A harmincas évek második felében felemelte szavát a fasizálódás, a nácibarát bel- és külpolitika ellen. Elítélte a német orientációt, az

erősödő diktatúrát, az eluralkodó fajelméletet. Vallotta: mindez pusztulásba kergeti a nemzetet. Bátor beszédei alapján nem véletlenül terjedt el róla a mondás: „Egyetlen férfi van a parlamentben – az is nő.”

A háború éveiben folytatta munkáját, bár hangja elhalkult. Töretlenül bízott az antisziszta nagyhatalmak Németország feletti győzelmében. 1942–1943-ban közreműködött a párt háború utánra szóló munkatervének kidolgozásában. Felhívta a figyelmet a kommunista párt legalizálódásával előálló új helyzetre, amely alapjaiban befolyásolja majd az SZDP politikáját is. 1943-ban előkészítője és egyik aláírója az SZDP–FKGP-megállapodásnak. Peyer Károllyal együtt részt vett az uralkodó körök angolszász orientációjú csoportjának kiugrási tervezgetéseiben. A német megszállás idején Kéthly Anna illegalitásba vonult. A betiltott SZDP ellenállási tevékenységében nem vett részt. Bujdosása Buda felszabadításával ért véget. 1945. február 13-án megjelent a párt Conti utcai székházában, ahol pezsgő élet fogadta. Kéthly Anna a mozgalomban osztatlan népszerűségnek örvendett, személyét nagy tisztelet övezte.

Az SZDP élvonalbeli politikusaként kiapadhatatlan energiával látott munkához. Megőrizte pártpozícióit, s újakkal gyarapította. A pártvezetőségi tagság mellett bekerült a szűkebb operatív testületbe, a politikai bizottságba (az elnökségbe) is. Az oktatási és a kulturális bizottság tagjaként folytatta oktatói munkáját. Vezette a külpolitikai és nemzetiségi osztályt, részt vett a Szocialista Internacionálé újjászervezésén fáradozó COMISCO konferenciáin, a szocialista pártok nemzetközi tanácskozásain és a testvérpártokkal folytatott megbeszéléseken. 1946 tavaszán a Labour Party vendégeként két hónapot töltött Angliában, tárgyalt a Munkáspárt befolyásos vezetőivel, politikusaival, az ott élő Károlyi Mihállyal és feleségével, hogy a párt és az ország mielőbb ki-törhessen a nemzetközi elszigeteltségből.

1945 tavaszán bekerült ismét a parlamentbe, az 1945. november 4-i nemzetgyűlési, illetve az 1947. augusztus 31-i országgyűlési választásokon újraválasztják; a szociáldemokrata parlamenti frakció intézőbizottságának megalakulásától elnöke; a Ház alelnöke. Ezt a funkciót 1948. február 24-i visszahívásáig betöltötte. Több pártlap (*Szocializmus, Világosság, Dolgozók Világ-lapja, Szivárvány, Nőmunkás*) szerkesztőbizottságának tagja, a nőmozgalom kiemelkedő vezetője, a magánalkalmazottak szakszervezetének ismét alelnöke.

Tevékenységeben a párt, a szociáldemokrata mozgalom érdekeit tartotta szem előtt, védelmezte az SZDP egységét. Elítélte az egységet veszélyeztető frakciózást, akár jobbról, akár balról indult. Korrekt, fegyelmezett politikus volt, aki az ellentéteket demokratikusan, kompromisszumok útján igyekezett megoldani, miközben az elvi kérdésekben kitartott álláspontja mellett.

Véleménye szerint az SZDP történelmi szerepe, hogy megvalósítsa a demokratikus szocializmust. Híve volt a munkáspártok együttműködésének, de csak az egyenjogúságon nyugvó szövetséget és a közös munkát támogatta. Bírálta és ellenezte az MKP diktatórikus törekvéseit, szociáldemokrataellenességét. Aggodalommal töltötte el, hogy az MKP hegemonisztikus politikai törekvései a konzervatív erők malmára hajtják a vizet. Kéthly Anna ellenezte az egypártrendszer bevezetését, az 1947–1948 fordulójától kiereszkalt „egyesülést”, ezért jobboldalinak kiáltották ki, majd az 1948. február 18-i összehívott ülésen, több mint negyven társával együtt, kizárták a vezetésből, a pártból, lemondatták házalelnöki tisztségéből is.

Ezzel hirtelen vége szakadt harminc esztendei aktív mozgalmi tevékenysége. Visszavonult a közélettől, ennek ellenére 1950. június 9-én letartóztatták, és 1954. január 20-án törvénysértő perben életfogytiglani börtönbüntetésre ítélték. Ez év november

19-én váratlanul kegyelemben részesítették és szabadlábra helyezték. 1956 áprilisában rehabilitálták anélkül, hogy kérte volna. Visszavonultságából csak 1956 nyarának politikai eseményei, majd az október 23-án kirobbant fegyveres felkelés zökkentette ki, amikor felcsillant az SZDP újjászervezésének lehetősége. Rövid előkészítő munka után október 30-án kimondták az SZDP megalakulását, másnap megválasztották a 21 tagú pártvezetőséget, amelynek elnöke Kéthly Anna lett. A párt – Nagy Imre miniszterelnök és Kéthly Anna megállapodásának eredményeképpen – visszakapta Conti utcai székházát, nyomdáját és a *Népszavát*. A lap november elsejei vezércikkében felhívta a figyelmet a bal- és jobboldali fordulat veszélyeire.

November 1-jén Bécsben a Szocialista Internacionálé Irodájának ülésén Kéthly Anna beszámolt a magyarországi eseményekről. November 4-én reggel, hazatérőben, néhány órát Sopronban töltött, ahol információkat szerzett a Kádár-kormány hatalomra kerüléséről, a szovjet csapatok beavatkozásáról. Ezek után úgy döntött, hogy vállalja a missziót: az ENSZ Biztonsági Tanácsa magyar kérdést vitató ülésére utazik, s mozgósítja a világközvéleményt a bekövetkező események ellen. Még aznap New Yorkba repült, ahol hamarosan tárgyalt az ENSZ főtitkárával a Nagy-kormány visszahelyezése, a demokratizálódási folyamatok támogatása, a Kádár-kormány lemondatása érdekében. Az 1956 decemberében Strasbourgban megalakult Magyar Forradalmi Tanács elnöke lett. Elnökként bekapcsolódott a Szélig Imre vezette emigrációs MSZDP munkájába. 1963 végéig szerkesztette az emigrációs *Népszavát*, és részt vett a *Szociáldemokrata Szemle* kiadásában is. Mint a szociáldemokrata emigráció vezetője, kapcsolatot tartott a nemzetközi szocialista mozgalom tekintélyes vezetőivel.

A hatvanas évek közepétől fokozatosan visszavonult az aktív politizálástól. Szellemi

frissességét, munkakedvét élete végéig megőrizte, cikkei, nyilatkozatai jelentek meg különböző magyar és idegen nyelvű szociáldemokrata kiadványokban, újságokban. Az 1973 júniusában elfogadott Szociáldemokrata Alternatívát – a demokratikus szocializmus pártprogramját – a szerkesztőbizottság Kéthly Anna irányításával készítette el. A fontosabb nemzetközi és magyar szo-

ciáldemokrata rendezvényeken, kongresszusokon továbbra is felszólalt, a hazájában zajló eseményeket nyomon követte. Hamvait hazai földben 1990. november 3-án helyezték örök nyugalomra. 1995-ben az igazságszolgáltatás újabb döntéssel halála után minden vád alól felmentette.

Strassenreiter Erzsébet

KISHÁZI ÖDÖN

Budapest, 1900. június 24. – Budapest, 1975. április 22.

Édesapja asztalossegéd volt, édesanyja dohánygyári munkás; a családban 18 gyermeket neveltek a szülők. A jó eszű, kitűnő tanuló Kisházi nem folytathatta iskoláit, munkába kellett állnia. Tanoncéveit töltötte, amikor kitört a háború, és az inasok léptek a bevonult segédek helyébe. Kisházi öreginként harcolt azért, hogy a napi 12 órát dolgozó inasok is megkapják a segédek akkori bérért. 1916-ban belépett a vasasszakszervezetbe. A nehéz munka mellett politikailag és szakmailag képezte magát. Munkahelyein bizalmasnak, majd főbizalmasnak is megválasztották.

A tanácskormány lemondása után munkahelyéről elbocsátották. 1921 elején kapott állandó munkát a Röck István Gépgyárban, ahol bizalmi, majd főbizalmi lett, s a helyi vasascsoportban elnökké választották. 1922-ben elkezdte azt a hároméves esti tanfolyamot, amelyet a Műegyetemről elbocsátott baloldali érzelmű tanárok indítottak a Csanádi utcai felsőfokú kereskedelmi iskolában, elsősorban szervezett munkások számára. A sikeres vizsgák után technikai képesítést kaptak a résztvevők, így Kisházi is.

A húszas évek közepén a Vas- és Fém-munkások Szövetségéből személyi, politikai okok miatt Hackspacher István, az esztergályosok szakosztályi titkára vezetésével

egy csoport kivált. Kisházi – akit 1925-ben beválasztottak az esztergályosok és rokon-szalmák szakosztályának vezetőségébe, szervezőbizottságába, és a jegyzői tisztet látta el – ellenezte a szakítási törekvéseket. A többségi határozat végrehajtását azonban nem tudta megakadályozni. A kiváltak lapját Kisházi Ödön Pintér Jánossal együtt szerkesztette. Kisházi végig sürgette a visszatérést, amely közös megegyezéssel 1930 júliusában be is következett.

A pártmozgalomban főleg a tagtoborzásban, a *Népszava*-előfizetési agitációban, a választási küzdelmekben, a házi agitációban vett részt. Különbféle szemináriumokat végzett, amelyeken többek között Propper Sándor szónoklattan, Gál Benő statisztikát tanított, a társadalomelméleti, történeti diszciplínákat pedig dr. Braun Soma adta elő. Dolgozott a vasasszakszervezet és az MSZDP Országos Oktatási Bizottságában.

Kulturált tárgyaló- és vitapartner volt, ezért a harmincas évek második felétől gyakran vett részt a vasasszövetség, illetve a Gyáriparosok Országos Szövetsége (GYOSZ) és tagszervezetei közötti bértárgyalásokon. Tagja lett a Szakszervezeti Tanács választmányának is.

Magyarország hadba lépése, az üzemek militarizálása Kisházit visszavonulásra késztette. Egészségi állapotára hivatkozva

1941-ben otthagyta a gyárat, és feleségével a Jókai utcában kis kávézót nyitott. A bizalmiak, főbizalmiak kisebb csoportjainak politikai tájékoztatásában továbbra is részt vett. A német megszállás hónapjaiban félillegálisan élt, segített az üldözötteknek menedéket találni. A nyilas hatalomátvétel után neki is bujdosnia kellett.

1945. január 18-án, Pest felszabadításának napján jöhetett elő rejtékhelyéről. Első útja a Conti utcai pártközpontba vezetett. Pártfeladata a szakszervezeti mozgalom talpraállítása lett. Részt vett a Vasmunkás Szövetség újjászervezésében, s a január 27-i kv-ülésen a háromtagú intézőbizottságba is beválasztották Pintér Jánossal és Vas-Witteg Miklóssal együtt. A szakszervezeti mozgalom újjászervezéséről folyó munkaspárti tárgyalásokon az SZDP képviselőjében ő vett részt. Egyetértett azzal, hogy a szakszervezeti mozgalom egységét meg kell őrizni, a szakmai szövetségek és a Szaktanács országos vezető testületeiben pedig a munkaspártok képviselői paritásos alapon vegyenek részt, a szakmai szervezeteket depolitizálják. Ellenezte a kommunista javaslatot, hogy azonnal térjenek át az iparági szervezkedésre. Az 1947–1948 fordulóján elindult átszervezési folyamatot azonban nem tudta megakadályozni.

A Vasmunkás Szövetség főtitkár-helyetteseként, a Szakszervezeti Tanács elnökeként Kisházi Ödön 1948. február közepéig, lemondatásáig, igen aktív szerepet játszott a kétpárti megállapodások teljesítése érdekében. Kompromisszumokkal igyekezett elhárítani az esetenként igen éles konfliktusokat, amelyek főként abból adódtak, hogy az MKP szakszervezeti politikája figyelmen kívül hagyta a paritás elvét.

Kisházi 1945 közepétől 1948. február közepéig tagja volt az SZDP vezetőségének és Politikai Bizottságának, Bács-Kiskun megye képviselőjeként pedig bekerült a nemzetgyűlésbe. Ezenkívül számos mozgalmi, állami, gazdasági szervben is képviselte

pártját és a Szaktanácsot. Rendszeresen részt vett a GYOSZ és a Szaktanács hivatalos tárgyalásán.

A munkaspártok együttműködését helyeselte, elvileg a fúziót is elfogadta. Elítélte a munkásosztályt megosztó szűk pártérdekek előtérbe állítását. „Nem tesz a munkásosztálynak jó szolgálatot, aki önző pártérdekekért kockára teszi a munkásegység és a szakszervezeti egység nagy ügyét” – hangzott 1947 őszén.

Az SZDP elleni átfogó támadással fajult „jobbaldalelles” politikai harc menetében az ellene irányuló hajsza súlyos megrázkódtatást okozott, s könnyebb lefolyású agyvérzést kapott. Az egyesülést irányító közös PB döntése alapján Kisházit végül is átvették az MDP-be. Különböző vállalatoknál kisebb vezetői állásokban dolgozott 1952. május 2-ig, letartóztatásáig. Rákosi ugyanis rá akarta venni, hogy a bebörtönzött szociáldemokraták ellen valljon, amire nem vállalkozott. 1952 novemberében nyolcévi börtönbüntetésre ítélték, családját vidékre telepítették.

1955. november 25-én kegyelemben részesítették, és szabadon engedték. Megrokkanva került ki a börtönből. Szomorúan tapasztalta, hogy milyen válságos helyzet alakult ki az országban. Az 1956. október 23-án kirobbant fegyveres felkelés után bevonták a SZOT munkájába. Az SZDP újjászervezésével nem értett egyet. 1919 augusztusának emléke sejtett fel gondolataiban, amitől félt. November 4-e az ő számára az újrakezdést, a hibák kijavításának lehetőségét jelentette. A SZOT X. plénumán (1957. január) ő vázolta fel a szakszervezeti mozgalom újjászervezésének, megújításának, a hibák kijavításának programját, amelyet az új vezetés részben el is fogadott. 1957. december 19-én belépett az MSZMP-be. 1957 és 1963 között a SZOT főtitkárhelyettese volt, majd munkaügyi miniszter lett. Vezetésével új nyugdíjtvényt dolgoztak ki. Később tagja lett az MSZMP KB-nak, a Ha-

zafias Népfront Elnökségének, a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának, amelyben a helyettes elnöki tisztséget látta el. Az 1959-es választásokon újra tagja lett az or-

szággyűlésnek. 1963. május 1-jén vonult nyugdíjba.

Strassenreiter Erzsébet

KISS (KIS) ADOLF

Kiscell, 1867. május 8. – Budapest, 1938. április 28.

Mint budapesti orvostanhallgató került kapcsolatba az Általános Munkáspárttal, melybe 1886-ban lépett be. Tanulmányait megszakította, soha nem fejezte be, s hamarosan a betegpénztár tisztségviselője lett. A súlyos mindennapi problémákkal foglalkozva felismerte az egészségügy és a szociális helyzet összefüggéseit. Tagja, majd 1886 elején titkára lett a különböző szakmákat összefogó Budapesti Munkáskörnek, amely kulturális esteket, vitákat, előadásokat szervezett. Kiss Adolfról kiderült, hogy élvezetes stílusú előadó, felolvasó, egy-egy téma szakértője. A munkáskörben a munkások egészségi helyzetéről, táplálkozásáról tartott előadásokat. Jóllehet a betegpénztár alkalmazottja volt, azok közé a szociáldemokraták közé tartozott, akik nagyon is időszerűnek tartották az országos párt megteremtését, a szakszervezeti mozgalom kereteinek bővítését. Részt vett az 1890-es kongresszus előkészítésében, s ő tartott referátumot a mezőgazdasági munkások helyzetéről. Előadói beszéde arról tanúskodott, hogy nemcsak alapos ismereteket szerzett, hanem felismerte azt is, hogy a párt nem nélkülözheti politikai tevékenységében a földmunkás-, szegényparaszti tömegeket. Az 1890-es években gyakran szerepelt népgyűléseken. Ismeretterjesztő és elméleti cikkeket írt a *Népszavába*, szerkesztette a szakszervezeti lapot, *A Czipészt*, s részt vett a II. Internacionálé zürichi (1893. augusztus) kongresszusán, mint a magyar küldöttség egyik tagja. Az MSZDP-ben akkoriban kiobbant pártviszály odavezetett, hogy 1894 októberében

Kiss Adolfot és a betegpénztárnál működő társait kizárták a pártból. Tevékenységét ennek ellenére tovább folytatta. Két szaklapot is szerkesztett, majd ő irányította a *Népakaratot*, amely hozzájárult a különféle pártviszályok felszámolásához, a kizártak visszavételéhez. Ez a lap közölte Várkonyi István aratási programját, de helyet biztosított Pikler Gyula új jogfilozófiai nézeteinek is. A későbbiekben is jelentetett meg cikkeket „a” jelzéssel a munkásvédelemről.

Kiss Adolf az 1890-es évek második felétől döntően a munkásbiztosítás területén tevékenykedett. Mindvégig meggyőződéses híve és harcosa volt a szociális biztosítás kiterjesztésének. Jól ismerte az európai országok szociális törvényeit, és síkraszállt a kötelező beteg-, baleset- és rokkantbiztosítás állami bevezetése mellett. Javaslataival, észrevételeivel részt vett az 1890-es évek, majd az 1907-es szociális törvényeinek vitáiban és előkészítésében. Ugyanakkor fellépett a pénztárak autonómiájának, önkormányzatának kiterjesztése, a minimális állami felügyelet fenntartása mellett. Elfogadta a munkáltatók és a munkavállalók paritásának elvét. Fellépett a különféle pénztárak (vállalati, magán, lokális, bányatársuladák) összevonásáért, egységesítéséért, amely az 1890-es években felgyorsult. Kiss Adolf – feladva párton belüli funkcióját – az Általános Munkás Betegsegélyező Pénztárnál dolgozott, ő volt a pénztár titkára, gyakorlatilag vezetője.

A századfordulón a fővárosban a másik igen jelentős pénztár, melyet főleg az ipar-

testületek, a gyárosok és vállalkozók irányítottak, a Budapesti Kerületi Betegsegélyző Pénztár volt. A két intézmény nagyjából azonos módon tevékenykedett, s csakhamar sokan belátták, hogy a két pénztárt össze kellene vonni. A fúzió előkészítésében fontos szerepet játszott a kompromisszumokat kereső Kiss Adolf. 1906. április 5-én a két pénztár egyesült, és 1908-tól Budapesti Kerületi Munkásbiztosító Pénztár néven működött tovább. Kiss Adolf ennek az intézménynek lett az igazgatója. A pénztár nemcsak a szűkebben értelmezett fővárosra, hanem környékére s több járásra is kiterjesztette hatáskörét. 1912-ben a biztosítottak száma 250 000 volt, s több mint 9 millió korona járulék folyt be, jóllehet a munkáltatók 3,5 millió korona hátralékban voltak. A pénztár a járulékok 75%-át segélyezésre fordította, míg az igazgatási költségeket 14% fedezte (országosan 18%). 1912-ben a fővárosi kerületi pénztárnak 490 alkalmazottja volt, köztük nem kevés szociáldemokrata kezelőtiszt és napidíjas. Kiss Adolf igazgatói tevékenysége során munkáskórház létesült, szülőotthonokat állítottak fel, s kiépült a rendelőintézetek hálózata. Megkezdődött a szanatóriumi vízgyógyászati kezelés, üdülők létesültek. Nagy figyelmet fordított az orvosok, ápolók megbecsülésére, az egészségügy korszerű társadalompolitikai értelmezésére és érvényesítésére. 1910 januárjában Kiss Adolf szerkesztésében indult, s 1919-ig kéthetenként jelent a *Munkásügyi Szemle*. Ez a folyóirat tanulmányokat adott közre a munkásbiztosítási, a szociális, egészségügyi és a munkásvédelmi kérdések köréből, a munkaviszonyra vonatkozó joggyakorlatról. A szerzők között volt Ágoston Péter, Dienes Lajos, Ferenczi Imre, Farkas Geza, Heller Farkas, Böhm Vilmos, Jászai Samu, Kadosa Marcell, Pap Géza, Szerényi József, Bud János, Földes Béla, Madzsar József, Vámbéry Rusztem. E népes és sokrétű szerzői gárda

is tanúsítja, hogy a szerkesztő és szociálpolitikus Kiss Adolf a szociális problémát a legfontosabb társadalmi kérdésként kezelte.

Az 1918-as forradalom idején a *Szocializmusban* megjelent tanulmányában megállapította: a népkormányra vár, hogy a biztosítási kötelezettséget a nép legszélesebb rétegeire kiterjesszék, s a munkásbiztosítást népbiztosítássá alakítsák, amelyből nem vonhatók ki a mezőgazdasági munkavállalók, a bányászok, a házi cselédek, az állami közalkalmazottak, de a segéd nélkül dolgozó kisiparosok, valamint a földművelők sem. Nem egyszerűen a beteg- és balesetbiztosítást kell fenntartani, hanem a segélyezés átfogó rendszerét kell megteremteni (családi pótlék a gyermekek után, terhességi gyermekgondozási segély). Meg kell honosítani a munkanélküli-segélyezés rendszerét, az aggkor, a rokkantság esetére szóló biztosítást. Kiss Adolf a vállalati és magánpénztárak megszüntetése mellett szállt síkra, hangsúlyozta a biztosítottak autonóm jogainak érvényesítését, a pénztárak önkormányzatának erősítését. Szükségesnek tartotta a járulékok mérsékelt emelését, valamint a költségek 20-25%-ának állami, költségvetési biztosítását.

Kiss Adolf a Tanácsköztársaság idején a szociálpolitikai intézmények felügyelője lett. 1919 őszétől munkájára nem tartottak igényt, s külföldre távozott. 1922-ben Bécsből jelentkezett írásaival. 1931. március 13-án részt vett a szakszervezeti ifjúmunkások találkozóján, ahol a mozgalom kezdeteiről, az ifjúmunkások szociális védelméről tartott nagy figyelemmel kísért előadást. 1938. április 22-én részt vett a Magyarországon tartózkodó Arthur Henderson brit munkáspárti vezető tiszteletére a Conti utcai székházban tartott összejövetelen. Szívroham végzett vele.

Varga Lajos

KOLTÓI (KRISTÓF) ANNA

Budapest, 1891. június 13. – Budapest, 1944. október 17.

Az első világháború éveiben a bevonult férfiak pótlására jelentős számban kerültek be nők a nehéziparba. Koltói Anna is akkor kezdett a csepeli Weiss Manfréd gyártelepen dolgozni. Belépett a vasasszakszervezetbe, s 1918-ban bizalmivá választották. A Tanácsköztársaság idején a nőmozgalomban dolgozott, a fehérterror idején letartóztatták, majd a hírhedt zalaegerszegi internálótáborba került.

A vasasszakszervezetben 1924-ben a vas-, fém- és gépiparban dolgozó nők mozgalmának irányítására külön szervezőbizottság alakult. Miután az internálótáborból kiszabadult, ennek munkáját Koltói Anna vezette.

Különleges, nehéz munkaterület volt ez, hiszen a szakszervezetek mozgásterét általában korlátozó körülmények mellett számolni kellett a női egyenjogúság hiányával is. Még a mozgalmon belül is, hiszen a szociáldemokrata párt és a szakszervezetek vezetése férficentrikus volt, és a senioritáson, az idősebbek előjogain alapult. Koltói Annának,

fiatal nő lévén, több évtizedes megrögzött szokásokkal, betokosodott előítéletekkel kellett felvennie a harcot a szakszervezeten belül is, hogy elismertesse a dolgozó nőt mint egyenjogú szak- és harcostársat. Kiváló képességeit, szuggesztív egyéniségét mi sem mutatja jobban, mint az, hogy munkája általános tiszteletet és elismerést váltott ki mind a szakszervezeti, mind a pártmozgalomban. Tevékenységét fontos tisztségekkel honorálták: tagja lett az MSZDP képviseletében az Országos Társadalombiztosító Intézet elnökségének, valamint a Fővárosi Törvényhatósági Bizottságnak. A budapesti munkásmozgalom leginkább ismert és kedvelt személyiségei közé tartozott.

1944. október 17-én, amikor a vasasvezetők illegális találkozájáról hazatért Mária Terézia (ma Horváth Mihály) téri házába, behatoltak oda a nyilasok, és Koltói Annát egyikük helyben agyonlőtte.

Sipos Péter**KUNFI ZSIGMOND**

Nagykanizsa, 1879. április 28. – Bécs, 1929. november 18.

Középiskolai tanulmányait szülővárosában végezte, magyar–német szakos tanári diplomáját a kolozsvári egyetemen szerezte. Irodalmárnak és esztétának készült, cikkei a századelőn e témakörben jelentek meg. Nagy érdemei voltak – műfordítói munkássága révén – Anatole France hazai népszerűsítésében. Először a *Huszedik Századdal* és a Társadalomtudományi Társasággal került kapcsolatba. Itt elsősorban a munkásoktatásban vett részt. A társadalmi kérdések iránti érdeklődése egyre fogékonyabbá tette

a szocializmus eszmevilága iránt, s rokonszenve hamarosan életre szóló elkötelezettséggé vált. Temesvári tanárként részt vett a helyi szociáldemokrata pártszervezet munkájában, és a *Népszavában* is publikálni kezdett. Nyílt kiállása fegyelmi eljáráshoz vezetett, s országos botrányt váltott ki. Az 1906-ban indult *Szocializmus* munkájában mint társszerkesztő vett részt. 1907-ben Budapestre költözött, bekapcsolódott a *Népszava* szerkesztésébe, és egyedüli szerkesztője lett a *Szocializmusnak*. 1909-től a

pártvezetőség tagja. Nagy szerepe volt abban, hogy együttműködés alakult ki a demokratikus pártok és az MSZDP között. Jászi Oszkár szavai találóan jellemzik személyiségét: „Ízig-vérig gyakorlati politikus... De belső gyökereiben mégsem politikus, hanem egy mély idealizmustól áthatott tanár, egy nagy szenvedélyektől korbácsoló rétor és tribun.”

A kilencszázas évek elején oktatáspolitikai kérdésekkel foglalkozott, s e témakörből publikálta *Népoktatásunk bűnei* című munkáját. Az első világháború előtti években figyelme a nemzetiségi kérdés, valamint az Osztrák–Magyar Monarchia bel- és külpolitikai kérdései felé fordult. Korán felismerte egy imperialista háború veszélyeit. Megnyilatkozásaiban elemezte a dinasztia és a hadsereg, az osztrák–cseh nagyburzsoázia és a magyar nagybirtokos osztály szerepét, a Monarchia terjeszkedő politikájának nemzetközi politikai összefüggéseit. A háborús válság idején Károlyi Mihály kíséretében az Egyesült Államokban járt. Hazatérve eleinte támogatta a párt háborús politikáját. Ő írta az ezt legmarkánsabban kifejező *Eszme nélkül* című vezércikket a *Népszava* 1914. augusztus 31-i számában. Hamarosan azonban egyik kezdeményezője és végrehajtója a magyar szociáldemokrácia háború alatti békeakcióinak és közvetítési kísérleteinek. 1916-ban megjelent tanulmányában szinte előrelátóan írja, hogy nem híve a nagy államok széttroncsolásának, éppen ezért a béke biztosítása nem az államok területi nagyságának a függvénye, ezt az államok megfelelő belső politikájával kell és lehet megvalósítani. Az 1917-es februári orosz forradalom eseményei felgyorsították a háborúellenes erők küzdelmét. Az SZDP 1917. áprilisi kongresszusán Kunfi az azonnali, feltételek nélküli béke megkötésének híve. Üdvözölte az orosz forradalmakat, de kételkedett a „szovjet út” magyarországi alkalmazásában. 1918 őszén kiemelkedő szerepe volt a polgári demokratikus forrada-

lom előkészítésében. Szerzője, illetve előadója volt az MSZDP 1918. október 8-i kiáltványának, illetve az 1918. október 13-i rendkívüli kongresszus beszámolójának. Részt vett a Nemzeti Tanács megalakításában, s Jászi Oszkárral közösen fogalmazta a tanács programját. Tagja volt a Károlyi-, illetve Berinkey-kormánynak. Az egység védelmében helytelenítette a KMP létrejöttét és tevékenységét, a márciusi fordulatot azonban tudomásul vette. Közoktatási népbiztosként érvényesítette művelődéspolitikai elveit. Ezenkívül a proletárdiktatúra más problémái is foglalkoztatták, pl. az agrárkérdés, a parasztság megnyerésének problematikája, az ország védelme és a belső ellenforradalmi erők elleni harc. 1919 júniusában viszont több kritikai megjegyzést tett a vezetésre, és bizonyos kiábrándulás lett úrrá rajta. Ez mutatkozik meg 1919. június 5-én *Az Emberben* megjelent rövid írásában is, amikor megállapítja: „Átmenetileg szűkség van kompromisszumokra is ... aki ellenben elvi ellensége minden kompromisszumnak, annak nem szabad... – ellenforradalmárrá tenni azokat, akik egyenként megnyerhetőek vagy legalább semlegesíthetők volnának a diktatúra szempontjából.”

A Tanácsköztársaság megdöntésének hírére érkezett haza Bécsből. Az új helyzetben először úgy vélte, hogy szükség lesz a közreműködésére, a Peidl-kormányban azonban nem vett részt. Az egyre erősödő fehérterror őt is emigrációba kényszerítette. 1919. nyár végén emigrált Csehszlovákián keresztül – ahol egy időre letartóztatták –, majd Ausztriába ment. Itt élt a következő évtizedben. Kedvezőbb körülmények között élt, mint emigráns társai, családjának számos tagja lakott Bécsben, s követte felesége is. Újságírói és politikai munkáját azonnal megkezdte, cikkei a magyar szociáldemokrácia magyar nyelvű újságjaiban, valamint az osztrák szociáldemokrata párt lapjaiban jelentek meg. 1920-ban a Tanácsköztársaságban szerepet vállaló más emigráns

szociáldemokratákkal együtt létrehozta a Világosság-csoportot. 1921-től a *Der Kampf*, az osztrák párt elméleti folyóirata szerkesztésében is közreműködött. Beilleszkedését megkönnyítette, hogy ideológiai és politikai nézetei megegyeztek az osztrák szociáldemokrata párt által képviselt ausztromarxizmussal. Cikkeiben a magyarországi és a nemzetközi proletáriátus helyzetét, lehetőségeit, sérelmeit elemezte. Szigorú bírálója volt a nemzetközi és a hazai szociáldemokrata mozgalomnak. Egy 1921-ben, a *Világosság* című lapban megjelent írásában pontosan elemezte a húszas évek folyamán bekövetkezett nemzetközi fejleményeket. Számolt a világforradalom elmaradásával, a nemzetközi munkásmozgalom előtt álló ne-

hézségekkel, több generáció emigráns életének lehetőségével. A hazai és nemzetközi munkásmozgalom ezt követő eseményei, a csökkenő sikerek és eredmények, a növekedő nehézségek és az egyes csoportok közötti viták, majd az 1927. júliusi ausztriai munkásfelkelés leverése egyre rosszabb hangulatba sodorta Kunfit. Egy 1929. augusztusi levelében kifejtette, hogy ha egészségi állapota és hangulata nem javul, nem akar tovább élni. A javulás nem következett be. Ötvenévesen, reményeiben csalódva, önmagával meghasonulva vetett véget életének.

Szabó Ágnes

KÜLFÖLDI VIKTOR (MAYER [RUBCSICS] JAKAB)

Thalheim, Baden-Württemberg, 1844–Budapest, 1894. március 5.

Teológiai tanulmányokat folytatott, de ott hagyta a papi pályát, és az 1860-as évek közepén végleg Magyarországra költözött. 1866-ban felvette a Külföldi nevet, és a *Pester Lloyd* című német nyelvű újság korrekтора lett. 1869 végén csatlakozott az Általános Munkásegylethez. Az egylet néhány „fej munkása” (értelmiségije) 1870 márciusában, Külföldi kezdeményezésére és az ő anyagi támogatásával, magyar és német nyelvű heti „szakközlönyt” alapított. Az *Általános Munkás Újság* (*Allgemeine Arbeiter Zeitung*) mint „a magyarországi munkáspárt központi közlönye” jelent meg, és azt tartotta fő feladatának, hogy a különféle, szocialista érzelmű munkásszervezetek tevékenységét összehangolja. Külföldi ekkor még úgy látta, hogy egy munkáspártnak minden haladó, a dualizmus társadalmi-politikai rendszerével elégedetlen munkást és kisembert tömörítenie kell, és a szélsőbaloldali ellenzékkel való együttműködést sem uta-

sította el. 1870 nyarán felvette és levelezés útján egyre szorosabbra fűzte kapcsolatait az Internacionálé genfi szekciójával és különösen annak vezetőjével, J. Ph. Beckerrel. 1871-ben a *Testvériség* (*Brüderlichkeit*) című lapnál jelentek meg írásai. 1872. június 13-án őt is letartóztatták, hűtlenség címén vádat emeltek ellene, azonban a bíróság bizonyítékok hiányában kénytelen volt felmenteni.

Az 1873. január 5-én indult hetilap, a *Munkás Heti Krónika* (*Arbeiter Wochen-Chronik*) egyik alapítója és munkatársa, majd a tiszavirágéletű (1873. március 16.–április 25.) Magyarországi Munkáspárt titkára lett. 1875-ben írt cikkeiben a szakszervezetek szervezésének fontosságát és a munkásság gazdasági, szociális követeléseinek előtérbe helyezését hangsúlyozta. Az 1870-es évek közepén felismerte a munkások legégetőbb és legáltalánosabb problémáit, amelyekről majd csak Baross Gábor

miniszterségének utolsó éveiben intézkedtek (biztosítás, vasárnapi munkaszünet, maximált munkaidő). Míg Frankel és hívei (Ihrlinger, Farkas) politikai központ, politikai vezető szerv létrehozásán fáradoztak és közben a szakszervezeti munkát a gyakorlatban bizonyos mértékig elhanyagolták, addig Külföldi és hívei a szakegyletek tagságának megnyerésére törekedtek. 1877 májusában, miután a magyarországi munkásmozgalmon belül két tábor alakult és Külföldi elvbarátaival együtt kizárták a párt funkcióit betöltő lapszervezetből, *Népszava* és *Volksstimme* címmel új, magukat ellenzéki-nek nevező munkáslapokat jelentetett meg. A *magyarországi munkáspárt* című cikk a bevezetőben megállapítja, hogy Külföldiek „csak a párt beligazgatására s nem elveire és céljaira nézve” ellenzékiek. Külföldi a gazdasági kérdések mellett az általános, egyenlő, titkos választójog követelését is megfogalmazta írásaiban. Eszmei és politikai kiforrotlanságát mutatja, hogy a polgári pártokkal való kapcsolat kérdésében ingadozott, hiszen ekkor már mereven ragaszkodott az 1878 nyarán létrehozott és 1879 végére szétesett saját párt, a Magyarországi Munkáspárt alapelvéhez, mely kimondta: „semminemű szövetkezés a polgári osztály bármelyik árnyalatával”.

Külföldi 1877 és 1879 között az újságíróskodás és a pártalapítás mellett szépirodalmi tevékenységet is folytatott. Össze-

gyűjtötte, lefordította és kiadta pl. a *Munkásdalok és szavaltatok* című füzetet, valamint az *Egy furfangos munkás* című egyfelvonásos humoreszket. Az 1880-as pártegyesítő kongresszus után fokozatosan visszavonult a mozgalomtól, vezető vagy meghatározó szerepet a továbbiakban nem töltött be. A rendőrségi jelentések szerint népgyűléseken tartott felolvasásokat, szakegyleti mulatságokon, letartóztatott szocialisták törvénytörési tárgyalásain jelent meg, publicisztikai tevékenységet végzett. 1881 januárjában Pongrátz Béla szerkesztésében napvilágot látott az első, magyar nyelvű szocialista elméleti folyóirat, melyben Frankel, Csorba, Kürschner írásai mellett megjelent Külföldi tanulmánya is *Hit, tudomány és szocializmus* címmel. Utolsó újságcikkei az 1889. június 1-jén megindult, *Az Asztalos* című társadalmi és gazdasági hetilapban jelentek meg. Az írások nagy részében – pl. *A munkaerő kizsákmányolása, A tőkepenészek termelési rendszere, Legyünk szabadok, önállóak és függetlenek* – a hetvenes évekbeli *Népszava*-cikkek gondolatai köszönnek vissza. 1890 januárjában megvált a laptól, és ezzel egyidejűleg hátat fordított az újságírásnak is. Feladta állását a *Pester Lloyd*-nál, és haláláig a betegpénztárnál tevékenykedett.

Kozáry Andrea

LANDLER JENŐ

Gelse, 1875. november 23. – Cannes, 1928. február 25.

Apja Zala megyei földbérlő, majd városi biztosítási tisztviselő. Jenő a család első gyermeke. Gimnáziumi tanulmányait a már akkor 100 éves múltta visszatekintő nagykanizsai piarista főgimnáziumban végezte. Mindvégig kiváló eredménnyel tanulta a latin, a görög, a német mellett a franciát is –

igaz, a fizika és a matematika rovására. Elmélyülten foglalkozott a történelemmel, a magyar és a világirodalommal. Későbbi beszédeiben, szónoklataiban, cikkeiben gyakran idézte a latin auctorokat, a magyar költőket. Egyetemi tanulmányait 1893-ban kezdte meg Budapesten a jogi karon, s a

század végén a fővárosban ügyvédi irodát nyitott. Egyetemi évei alatt az ellenzéki függetlenségi politika és párt vonzáskörébe került, még a *Magyarország* szerkesztőségében is közreműködött. Ugyanakkor jó kapcsolata volt a polgári demokrata Vázsonyi Vilmosmal.

Ügyvédi pályájában fontos szerepet játszottak az 1904-es év eseményei. Áprilisban a vasutasok – fizetésemelést és a szolgálati rendtartás módosítását követelve – beszüntették a munkát. Landler a sztrájkolók mellé állt, s hozzálátott a perbe fogott vasutasok védelmének megszervezéséhez. Utóbb MSZDP-tagságát is ehhez az eseményhez kötötte. A per társadalmi igazságtalanságai annyira felháborították, hogy Lengyel Zoltánnal együtt *A tizenhármak bűnpere* címmel közreadta a per törvényszéki tárgyalásának jegyzőkönyvét.

Landler 1905–1906-ban még a Batthyány Tivadar-vezette, kényszertagságon alapuló, karitatív, ún. szentkoronás (a Szent Korona Országainak Vasutasszövetsége) egyesületben munkálkodott. Hamarosan súlyos konfliktusai támadtak a szervezet vezetőivel a szövetség céljairól, s ez szakításhoz vezetett. 1906 közepétől Landler átvette a *Vasutasok Lapja* című heti kiadvány szerkesztését, amelynek hangvétele egyre inkább szociáldemokrata jellegűvé vált. 1906 októberében ő irányította a fővárosi villamosvasutasok sztrájkját, s ekkor csatlakozott végleg a szociáldemokrata mozgalomhoz. Az értelmiségi Landlert nem az elvont elméleti kérdések, hanem a gyakorlati társadalmi-politikai problémák, a mindennapok gondjai, s azok megválaszolása foglalkoztatták. Nagygyűlések kiváló szónoka, nagy tárgyi tudású előadó, értekezletek aktív résztvevője, lehangoló vitázó. Mégsem vonzódott a parlamenti vagy a városi szerepléshez. Szívesebben dolgozott a szervezett, a fegyelmezett munkásság – elsősorban a vasutasság – körében. Különösen sokat tett a koalíciós kormányzat által

felosztatott Vasúti Munkások Országos Szövetsége tagjainak védelméért. Ő látta el a jogvédelmet, s egyben a *Magyar Vasutas* állandó cikkírója.

Jóllehet nem volt párt- vagy szakszervezeti funkciója, a tízes évek esztendőnkénti MSZDP-kongresszusain elhangzott szellemes felszólalásai élénk vitát váltottak ki. Landler erőteljes kritikája karakteresebb, a polgári pártoktól jól megkülönböztethető, nagyobb tömegeket megmozgató, önálló választójogi harcot sürgetett. Ugyanakkor fontosnak tartotta a párt egységének megőrzését, s nem véletlen, hogy nem csatlakozott annak egyetlen ellenzéki csoportjához sem.

A világháború éveiben is a vasutasok féllegális szervezetében tevékenykedett, s írta cikkeit, gondosan kerülve a cenzúrával való összeütközést. 1917 májusától nyilvános szereplése megélénkült, szinte hetenként szónokolt gyűléseken, vett részt az MSZDP több fontos értekezletén. Ezeken ismét határozottabb politikát sürgetett.

Landler kezdeményezője, sőt irányítója az 1918-as januári, s különösen a május–júniusi sztrájkoknak. A négy ember életét kioltó MÁV-gépgyári sztrájk kapcsán a párt más vezetőivel együtt Landlert is letartóztatták, s három hónapig vizsgálati fogságban tartották. Szemüvegét is elvették, mert „már arra ügysem lesz szüksége”... A hadbírássággal való fenyegetés komolyan szóba jött, ám derűje, humora a gyűjtőben sem hagyta el. 1918 szeptemberétől az események élvonalába került. Az október 13-i rendkívüli pártkongresszuson radikális fellépést sürgetett, hisz a politikai helyzet megérett a kormányzati rendszer leváltására – érvelt. Nem volt a Nemzeti Tanács tagja, de ő volt a Nemzeti Tanács irodavezetője, s a percenként változó események regisztrálása és azok befolyásolása az ő kezében futott össze. A tisztekből álló Katonatanács egyetértésével leállította a főváros ellen irányuló katonaszerelvényeket, s a forradalom válságos órái-

ban végig az Astoriában maradt. Utasításokat adott ki, fegyvereket szerzett. Kormányzati funkciót nem vállalt, ám az 1918. november 24-én megalakult Magyarországi Vasutasok Szövetsége szervezőbizottságának elnöke lett. Republikánus volt, de a kormány tevékenységével nem volt elégedett, s nem véletlen, hogy a januári kormányváltásból a kiutat a tiszta szociáldemokrata kormányban vélte megtalálni, amely átfogó szocializációs programot tűz zászlajára.

A KMP megalakulásáért nem lelkesedett, de növekvő befolyására felfigyelt. Március elején kapcsolatot teremtett a KMP vezetőivel. Landler számára világos volt, hogy a Vix-jegyzék elutasítása az antanttal való fegyveres harcot jelenti, amelyhez nélkülözhetetlen a belső polgárháború veszélyének elhárítása. Ebből a megfontolásból kereste a megállapodást a kommunistákkal. Ő tárgyalta a gyűjtőben a megállapodásról, s érkezett vissza az MSZDP pártvezetőségi ülésre az elvi megállapodás hírével. Az egységokmány egyik szociáldemokrata aláírója, majd március 21-től a Belügyi Népbiztosság vezetője. Abban bízott, hogy a munkásság egysége nagyobb megrázkódtatások nélkül fenntartható. Határozottsága szakszerűséggel párosult, erélyesen lépett fel a túlkapá-

sok ellen. Szervezőképessége a hazát védő Vörös Hadsereg működésében is megnyilvánult, a III. hadtest vezetője volt, majd a végkifejlet idején, július közepétől a Vörös Hadsereg főparancsnoka.

Bécsi emigrációjának első időszakában szociáldemokrata társaival nem szakadt meg a kapcsolata, noha 1920-ban már a kommunista emigráció egyik fontos személyisége. A viták és az elmélyülő konfliktusok ellenére is a széles alapon nyugvó párt keretében gondolkodott, amely nem zárja ki a különféle megközelítéseket. Az illegális KMP újjászervezését a legálisan működő, Vági István vezette MSZMP tevékenységével kapcsolta össze. Landler töretlen híve volt az egységes szakszervezeti mozgalomnak, a munkásegységnek. Felfogásának a Komintern nemzetközi fórumain is hangot adott. A húszas évek közepétől szívaja súlyosbodott, s erős szervezete sem tudott megbirkózni a halálos kórral.

A *Népszava* nekrológja a szenvedélyes, temperamentumos harcosra, az ötletes és nagyszerű szervezőre emlékezett.

Hamvait halála után néhány hónappal még a moszkvai Kreml falába helyezték...

Szabó Ágnes

LÁZÁR EMIL

Técső, 1892. december 11. – Auschwitz, 1945?

Szatmárnémetiben érettségizett, a fővárosban jogi tanulmányokba kezdett, de kitört az első világháború. Harmincnégy hónapos harctéri szolgálat után tartalékos főhadnagyként szerelt le. Magántisztviselő lett, majd a Magyarországi Magántisztviselők Szövetségének munkaközvetítőjét vezette. Ifjúkorában került a szocialista eszme vonzáskörébe. A községgpolitika iránti érdeklődése már az MSZDP 1922. decemberi pártgyűlésén kitűnt, ahol a magántisztviselők küldötteként többekkel együtt javaslatot ter-

jesztett be a tartalmasabb községgpolitika kialakítása céljából.

1923. március 15-től 1939. május 22-ig a Magyarországi Szállítási és Közlekedési Munkások Országos Szövetségének központi titkára; 1923 júliusától a *Szállító és Fűvarozó Munkások Szaklapjának*, 1928 végétől 1938 novemberéig – míg el nem némították – a *Szállítási és Közlekedési Munkások Lapjának* szerkesztője. Megismerte a falvakból városba szakadt munkások helyzetét, s azon munkálkodott, hogy emberhez

méltó élethez segítse őket. Nehéz feladat volt ez az ellenforradalmi rendszer kiépülése, a gazdasági pangás idején, az autófuvarozás terjedésének szorításában vergődő fuvarozó- és szállítóiparban. A Szállítómunkások Nemzetközi Szövetségének támogatásával, Lázár szervezőmunkájának eredményeként 1923–1924-ben mégis lerakták a szövetség alapjait, s a sztrájkok, bérmozgalmak kollektív szerződések kötésével értek véget. Miután 1925-ben a szociáldemokrata városatyák erős frakciót alakítottak a fővárosi közgyűlésben, a közüzemek szállítómunkásai kivívták a szervezkedési szabadságot, és közüzemi szakosztályokat alakítottak. A Fővárosi Fuvartelep munkásainak, akik addig családjukkal együtt lóistállóban laktak, fürdővel ellátott munkáslaktnyákat kezdtek építeni. Kiépült a szövetség segélyezési rendszere: 1927-ben életbe léptették az özvegy- és árvasegélyt; 1929-ben a rokkantségélyező és nyugdíjalapot, 1930-ban a szállító-, 1937-ben a fuvarozószakosztály létesített munkanélkülisegélyalapot. Kemény küzdelemben megszülettek e szakmákban is a minimális munkabérről és a munkaidő szabályozásáról szóló rendeletek. De Lázár arra volt a legbüszkébb, hogy könyvtárakat alapíthatott egy olyan munkásréteg számára, amelynek ősei még túlnyomórészt analfabéták voltak, s 1925-ben munkásotthont avathatott Angyalföldön azoknak, akik korábban legfeljebb a kocsmákat látogathattak.

Lázár a szállítómunkások küldötteként részt vett a magyarországi szakszervezetek kongresszusain. 1926-ban a választmányba, 1935-ben a Szakszervezeti Tanács Végrehajtó Bizottságába választották. 1931-től az Országos Társadalombiztosítási Intézet igazgatósági tagja. Az 1924 és 1939 között tartott szociáldemokrata pártgyűlések tisztikarában rendszerint igazolóbizottsági vagy jegyzői tisztelet látott el. 1924-ben a közszabadságok helyreállítását követelő határozati javaslat benyújtói között volt. 1928-

ban a Községi politika és önkormányzat című napirendi pont vitájában a liberális polgári pártokkal való összefogást szorgalmazta a jobboldal ellen, majd az MSZDP közszékpolitikai tevékenységének fejlesztését célzó javaslatokat tett. 1935-ben beválasztották a *Népszava*-bizottságba és a szociáldemokrata munkatervbizottságba. 1931-től tagja a Fővárosi Törvényhatósági Bizottságnak. Indítványai, interpellációi a munkások, a nyomorgó kisemberek érdekében fogalmazódtak, az ő követeléseiknek adtak hangot.

1929-ben részt vett az ausztriai testvér-szervezet közgyűlésén; 1931-ben a Szocialista Munkásinternacionálé bécsi kongresszusán; a szállítómunkásság 1932-es prágai és 1935-ös koppenhágai világparlamentjén. 1938-ban bensőséges ünnepség keretében emlékeztek meg másfél évtizedes tevékenységéről.

1939 tavaszán a kormány tervbe vette a szociáldemokrata párt és a szakszervezetek hagyományos kapcsolatának felszámolását. A szakszervezetekben a pártjárulék szedését alapszabály-ellenesnek minősítették, s így a pártot megfosztották fontos bevételi forrásától. A belügyminiszter felfüggesztette a szakszervezetek autonómiáját, és megvizsgáltatta pénztárkönyveiket. Amikor a szállítómunkások szövetségében befejeződött a vizsgálat, Lázár, hogy a szövetséget mentse és az SZDP-t védje, magára vállalta a könyvelési hiány miatt emelt igaztalan vádat, a hűtlen kezelés vádját. Ezzel lehetővé tette, hogy a szövetségnek a büntető törvényszék tárgyalásán tanúként kihallgatott elnöke a bíró kérdésére kijelenthesse: „A Szociáldemokrata Párt sohasem kapott pénzt a Szövetségtől.” Lázárt másfél évi börtönre ítélték, majd büntetésének egy részét a kormányzó kegyelemből elengedte. A német megszállás után a Gestapo letartóztatta és deportálta.

Gadanecz Éva–Gadanecz Béla

MADZSAR JÓZSEF

Budapest, 1876. március 13. – Szovjetunió, 1944

A budapesti orvostudományi egyetemen szerzett fogorvosi diplomát, majd tanársegédként, szakfolyóirat szerkesztőjeként tudományos munkásságot folytatott és praktizált. Szakmai tevékenysége mellett népszerűsítette a darwinizmust, szerkesztette a *Szabad Gondolatot*. Gyakori szerzője a *Társadalmi Múzeum*, a *Munkásügyi Szemle* című szociálpolitikai periodikáknak. Baráti és rokoni kapcsolat fűzte a magyar progresszió jelentős alakjaihoz: Jászi Oszkárhoz, aki a sógora volt, valamint Szabó Ervinhez. Utóbbinak segített a magyar nyelvű Marx–Engels-válogatás sajtó alá rendezésében, rendszeresen publikált a *Huszádik Században*, és vezető szerepet játszott a Társadalomtudományi Társaság munkájában. 1911-ben feladta fogorvosi praxisát, és Szabó Ervin munkatársa lett a Fővárosi Könyvtárban. 1914-ben az alakuló Polgári Radikális Párt alelnöke, a világháború alatt kezdeményezője a védőnői szolgálat elődjének, a Stefánia Szövetségnek. 1917-től a társadalom-egészségügy egyetemi magántanára. Szabó Ervin halála után ő gondozza elhunyt barátjának irodalmi hagyatékát. A polgári demokratikus forradalom idején államtitkár, majd a Tanácsköztársaság alatt hasonló tevékenységet folytat a Munkaügyi és Népjóléti Népbiztosságon, s egyúttal a Vörös Hadsereg egészségügyi főfelügyelője. A forradalom bukása után fegyelmi eljárás alá vonták, egyetemi katedrájától, állami megbízatásaitól megfosztották.

1919 őszén belépett az MSZDP-be, részt vett a politikai üldözöttek szervezett segélyezésében, közreműködött a fehérterrorral foglalkozó nemzetközi sajtó tájékoztatásá-

ban, ezért 1921-ben emigrálni kényszerült. Ausztriában a *Bécsi Magyar Újság* kiadóhivatalát vezette, s szoros baráti és munkakapcsolatot alakított ki Károlyi Mihállyal. 1924-ben tért haza, s mivel az orvosi tevékenységtől eltiltották, lexikonszerkesztéssel foglalkozott. Ez irányú munkájának csúcspontja az 1928-ban megjelent, szocialista szemléletű *Társadalmi Lexikon* volt. A húszas évek második felében Stromfeld Auréllal együtt szervezője volt a munkásport- és kultúrmozgalomnak, a párt Rendező Gárdájának, s egyúttal vele együtt vezető szerepet játszott a szociáldemokrata ellenzék tevékenységében. A húszas évek végén csatlakozott az illegális kommunista párthoz. 1931-ben kizárták az MSZDP-ből. 1931 és 1933 között a *Társadalmi Szemle* szerkesztője.

Madzsar József a baloldali munkásoktás legendás alakja, aki különös fontosságot tulajdonított annak, hogy legyen legális vonulata a földalatti mozgalomnak. Ez a törekvése gyakran váltott ki ellenérzést egyes szektás kommunista vezetőkben. Az időközben betiltott *Társadalmi Szemle* szerkesztéséért indított sajtóperek 1935-ben jogerős ítélettel végződtek, és Madzsarnak le kellett volna töltenie egyévi börtönbüntetését. Ezt megelőzendő, Csehszlovákiába, majd a Szovjetunióba emigrált. Moszkvában eredeti hivatásának megfelelően orvosi tudományos munkát folytatott. 1938-ban koholt vádak alapján letartóztatták, és 10 évi börtönbüntetést kapott. Fogságban halt meg.

Kende János

MALASITS GÉZA

Budapest, 1874. augusztus 24. – Budapest, 1948. november 9.

Unitárius vallású munkáscsaládban született. Édesapja, aki korán tanulásra, olvasásra serkentette, ismertette meg a szocializmus eszméivel is. Saját bevallása szerint már tízéves korában szocialista ismeretterjesztő füzeteket olvasott. Az elemi iskola elvégzése után ipariskolát végzett, kitanulta a lakatos, a vasesztergályos és a villanyszerelő mesterséget is. Segédként évekig tartó külföldi útra indult szakmai tudását tökéletesíteni és világot látni. Megfordult többek között Szerbiában, Romániában, Oroszországban, Hollandiában, Spanyolországban. Bebarangolta Németországot, Franciaországot és Belgiumot. Ezután egy téglaszállító hajó gépészeként jutott el Angliába, ahol két évig dolgozott és tanult. A Ruskin College és a Workingman College munkáskollégium hallgatójaként tanára volt H. G. Wells és G. B. Shaw is, akiktől módjában volt különböző társadalomtudományi előadásokat hallgatni. Külföldi útja során kitűnően megtanult angolul és németül, de ezenkívül még jó néhány nyelvet elsajátított.

1893-ban lépett be az MSZDP-be. 1895-ben az Óbudai Munkásképző elnökévé választották. 1904-től 1908-ig a Magyarországi Vas- és Fémmunkások Központi Szövetségének vezetőségi tagja, 1904-től 1919 elejéig titkára, 1900–1908 között kisebb megszakításokkal az MSZDP vezetőségi tagja volt. A háború alatt az Ipari Munkások Élelmezési Bizottságában és a Panaszbizottságban tevékenykedett. A Károlyi-kormány munkaügyi kormánybiztossá nevezte ki, és kirendelte a diósgyőri vasgyári munkásügyek vezetésére is.

A Tanácsköztársaság bukása után letartóztatták, vádat emeltek ellene, és a zalaegerszegi internálótáborba szállították. Szabadulása után ismét aktívan bekapcsolódott

a mozgalomba. 1920 augusztusában már tagja volt annak a küldöttségnek, amely a párt megbízásából Teleki Pál miniszterelnökkel az egyesülési és gyülekezési jogról és az internálási rendeletről kapcsolatos sérelmek orvoslásáról tárgyalt. Még ugyanabban az évben Jászai Samuval együtt a magyar szakszervezetek képviseletében részt vett a Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség II. konferenciáján. 1920. január 1-jétől az Általános Fogyasztási Szövetkezet vezető tisztségviselőjeként sokat tett a munkásszervezeti mozgalom eszméjének terjesztéséért és a munkásszolidaritásért. Rendszeresen jelentek meg írásai a *Szövetkezeti Értesítő*ben, a magyarországi munkásszervezetek hivatalos közlönyében, melynek 1938-tól szerkesztője is volt. 1925-től a világháború kitöréséig a párt anyalföldi szervezete végrehajtó bizottsága elnökeként tevékenykedett.

1924-től 1944-ig Győr város mandátumával nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő volt. Ebben a minőségében gyakran tartózkodott Győrben, ahol a helyi munkásság nagyon szerette és tisztelte. 1932-ben Győrben több mint 2000 munkanélküli gyűlt össze, hogy Budapestre vonuljon, és arra kényszerítse a kormányt, hogy sürgősen intézkedjen a munkanélküliség enyhítésére. Jóllehet a rendőrség szétkergette a tömeget, a győriek küldöttségét a népjóléti államtitkár mégis fogadta. A küldöttséget Malasits Géza vezette.

A parlamentben elsősorban gazdasági, szociálpolitikai, munkásügyi és katonapolitikai kérdésekhez szólt hozzá, rendszeresen bírálva a kormány politikáját. Felkészültségével, bölcs nyugalomával, szónoki képességeivel és humorával még a kormánypárti képviselők körében is elismerést és tiszteletet vívott ki magának. 1928-ban, a

svéd–amerikai gyufatröszt monopóliumával kapcsolatos törvényjavaslat vitájában a képviselők általános derűsége közepette kijelentette, hogy Zsigmond király óta nem került sor ilyen nagy arányú zálogosításra. 1933. július 4-én a bányahatósági jogkörrel kapcsolatos törvényjavaslat vitája során mondta el a pilisvörösvári bányakatasztrófaival kapcsolatos beszédét, amelyben megrázó módon ecsetelte a magyar bányászat és a bányamunkások tarthatatlan helyzetét. A beszédet *Bányászors...* címmel a *Szociáldemokrata Füzetek* sorozatban is megjelentették. 1939-től egyre aktívabban és egyre határozottabban foglalt állást a zsidókérdésben, többször interpellált a zsidókat ért atrocitások miatt. Kifogásolta a magyar munkások németországi foglalkoztatását, és hazai munkalehetőségek megteremtését sürgette.

1944. március 19-én a Gestapo emberei a felsőház és képviselőház több tagjának letartóztatásával egyidejűleg Malasitsot is el-

fogták és Mauthausenbe hurcolták. 1944. augusztusában Rátz Kálmánnal együtt kiszabadult Mauthausenből. Személyes bátorságára vall, hogy 1944. augusztus 19-én Kabók Lajossal és Szeder Ferencsel együtt beadvánnyal fordultak a belügyminiszterhez a letartóztatott, a hazai és külföldi internálótáborokba, a németek fogságába került ártatlanok érdekében. „Az igazság és a polgári jogérvényesítés reményében” szót emeltek a szakszervezeti helyiségek és munkások otthonok hatóságilag történő lepecsételése, a szakszervezeti lapok betiltása ellen és a szabad gyűlekezés engedélyezéséért.

1945. június 24-én a Dunántúlon választották be az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe. 1945. november 4-től nemzetgyűlési, illetve országgyűlési képviselő. Betöltötte a háznyagi tisztet is. Haláláig a vasasszakszervezet tisztviselőjeként tevékenykedett.

Zalai Katalin

MAROSÁN GYÖRGY

Hosszúpályi, 1908. május 15. – Budapest, 1992. december 20.

Szegény családban született, gyermekkori élményei Erdélyhez kötődtek. Fiatalon került Budapestre, ahol sütőmunkás, pék lett. 1923-ban kapcsolódott be a szakszervezeti mozgalomba. Szervező és szónoki képességére igen korán felfigyeltek. 1927-ben lett tagja az MSZDP-nek, s párt- és szakszervezeti küldöttként megfordult a vörös Bécsben, ami nagy hatást gyakorolt rá. Az 1930-as években a pékek szakszervezetének egyik vezetője. Marosán állandóan fejlesztette ismereteit, képezte önmagát, s csakhamar fővárosi és országos áttekintésre tett szert. Tárgyalásokat vezetett a munkáltatókkal, és összeütközésbe került a hatóságokkal.

1939-ben a több szakszervezetet összefogó Élelmezési Munkások Országos Szövetségének titkára lett. Tisztában volt pozí-

ciójának politikai jellegével is; bekapcsolódott az antifasiszta, háborúellenes ellenállásba. Ekkor már Mónus Illés egyik fiatal fel-fedezettjének számít. Ugyanekkor mélyül el személyes barátsága az MSZDP fiatal baloldali értelmiségijeivel, Justus Pállal, Vajda Imrével és másokkal.

Munkássága „elismeréseként” 1942-ben letartóztatják és hónapokra börtönbe kerül. Egy évvel később, a kritikus 1943-as évben már az MSZDP titkárává választották. Bán Antallal együtt, Mónus szellemi vezérletével azon dolgozott, hogy a pártot átvezessék a háború utáni időre.

Az ország felszabadulása után, 1945 augusztusáig, az SZDP országos titkára, majd a párt egyik vezető titkára, aki a vidéki ügyekért felelős, s egyben a baloldali áramlat

legmarkánsabb képviselője, aki kiválóan tudott a munkások nyelvén beszélni. Már 1945–1946-ban élesen súrlódott Peyer követőivel, nézeteltérései elmélyültek a közép befolyásos áramlatával is. Őt nemcsak Szakasits Árpád kedvelte, hanem Böhm Vilmos is. Nagyon jó kapcsolatban volt a pártértelmiségiekkel, akiket támogatott is. 1947 januárjában Denis Healey, az angol Munkáspárt külpolitikai osztályának vezetője a vele való beszélgetés után „rokonszenvesnek” találta és a párt „enfant terrible”-jeként jellemezte őt. 1947-ben az SZDP főtitkárhelyettese, s egyike azoknak, akik folyamatosan tárgyalnak az MKP-val. Rákosi építeni óhajt rá, táplálja magabiztosságát, ő maga pedig azt gondolja, hogy az egyenlőség alapján tárgyal partnereivel. A „baloldali blokk” szellemében gondolkodik, s állandóan hangsúlyozza, mennyire valóságos a jobboldal továbbélése; visszavonhatatlanul elvág minden politikai lépést a jobboldal felé az SZDP-n belül is. 1947 őszére – a Kominform megalakulása és a sztálini új politika hangulatában – világossá válik számára, hogy a két munkáspárt „egyesülése” elkerülhetetlen. Ebben a helyzetben még kifele is azt hirdeti (és minden bizonnyal sokáig azt is hiszi), hogy két egyenrangú párt egyesülhet. 1948 tavaszára–nyarára már nem ez a helyzet, de az „egyesülés” megvalósul, s ekkor már Marosán a párt vezéralakja. Ebben a kilátástalan helyzetben a kizárások kiterőszakolásával és keresztülvitelével nemcsak a szociáldemokrácia hagyományait borította fel, hanem a párt ellehetetlenítését, s nem az ő szintjén eldöntött felszámolását is megkönnyítette.

Az 1948 nyarán megszülető MDP-ben formailag ő az új párt főtitkárhelyettese. Hamar rájött azonban, hogy kirakatfigurává tették. Ekkoriban többször „tanácskozott” Rákossal, aki hiúságára építve megpróbálta az orránál fogva vezetni. Az ellentmondásos helyzet nem tartott sokáig. Marosánt 1950-ben letartóztatták, s a baloldali szoci-

áldemokraták zárt tárgyalásos perében halálra ítélték. Évekig úgy élt a cellában, hogy bármikor kivégezhetik. 1956 tavaszán a többiekkel együtt szabadul, de politikai útvonala elkanyarodik társaiétól.

Börtönéveiről egyik kései önéletrajzában (*Fel kellett állnom*) így ír: „Még a régi olvasónemzedékhez tartozom, munkában, az osztályharcos életben, de különösen a börtönben alapoztam meg rendszeremet... 1956 nyarán szabadultam Rákosi és bandája börtönéből. Az ott eltöltött idő és szenvedés edzett meg igazán. Ellentétben másokkal, sok mindent hoztam ki magammal az ÁVH kínzókamráiból, a titkos tárgyalásból és a halálos ítéletből: önfegyelmet, kitartást, önismeretet, önbírálatot.”

Marosán nem kis csodálkozással nézett szembe a nagyon megváltozott világgal 1956 nyarán. Tapasztalta a belső erjedést, a csalódottságot. Határtalanul érdeklődő volt, s a munkásmozgalom széles egysége izgatta itthon is, nemzetközileg is. Rákosi magához hívatta, „magyarázta a bizonyítványát”, és egyszerűen be akarta vonni Marosánt a magas politikába – ami ekkor már nem ment. Marosán a nagy belső változások talaján, másokkal együtt (Kállai, Kádár) 1956 júliusában lett a PB tagja. Életében új korszak kezdődött.

1956 októberének viharos napjai félresodorták. Majd novembertől Kádár János oldalán az új kormány államminisztere és az új MSZMP-ben Kádár helyettese, a második ember, nagy-budapesti első titkár. A hosszan elnyúló sztrájkok idején a csúcsvezetők közül legtöbbször (Kádár mellett) egyedül mert a munkások közé menni, a munka felvételére szólítva őket. Marosán meg volt győződve arról, hogy ellenforradalom zajlott le, és a szocialista jövőt kellett megvédelmezni, ám ez nem menti fel őt a megtorlások politikájában játszott súlyos felelősség alól. Sok fullánkos, kiegyensúlyozatlan beszéde alapján „gyűlölt” személyiséggé vált, kiváltképp az értelmiség körében.

Marosán igyekezett kapcsolatot teremteni a régi szociáldemokratákkal, ami ekkor, amikor „hatalma csúcsán” volt, nem sikerült neki. Egyesek pedig arra figyelmeztették: szereptévesztésben van, ha azt hiszi, hogy mint volt szociáldemokrata, érdemben és tartósan „a második szám” lehet. Erről azután Marosán több szakaszban maga is meggyőződhetett. Részen személyes sérelmek, a politikai elitben való háttérbe szorítása, de a hatalom újabb elidegenedése, a munkásdemokrácia meg nem valósult ideálja vezette el már 1957-ben a visszavonulás gondolataihoz. Néhány évig még dolgozott, de kapcsolata tovább romlott magával Kádárral is, és 1962-ben önként lemondott PB-tagságáról, ami páratlan volt egy kommunista/szocialista pártban. Lemondását hosszabb memorandumban indokolta, amelyet korábban körzetestett régi baloldali szociáldemokrata barátai között.

A közszerepléstől visszavonult, az ÉDOSZ énekkarának maradt a tagja. Kapcsolatokat létesített Lukács Györggyel és tanítványaival. Önéletrajzát írja, ám ennek kötetét csak 1968-ban, 1972-ben adják ki hosszasan, évekig tartó huzavona után.

1970-ben az MSZMP csúcsvezetéséből is megkeresik, hidat próbálnak verni felé az új légkörben, a Kádár–Kreisky-korszakban, az 1970–1980-as években, az enyhülés je-

leként. Külföldi kapcsolatteremtő megbízással utazik Svédországba, Ausztriába, ahol felelős szocialista és szakszervezeti vezetőkkel tárgyal. Itthon jobbra a szakszervezeti emberekkel tart kapcsolatot, szakszervezeti munkáját élete végéig fontosnak tartja.

Az MSZMP 1989–1990-es összezsugorítását mégis tragédiaként érte meg. Már évek óta többen is kérték, hogy álljon egy új MSZDP élére. Ezt elutasította, mondván, hogy az adott helyzetben második munkaspárt létrehozása ártalmas lenne az ügyre. A bekövetkezett változások után mind az új MSZP, mind az új MSZMP vezetéséből megkeresték, ám rövid próbálkozás után visszavonult a vezetésből, majd a pártból is. Újra a vezetésben és a stílusban csalódott – nem az ügyben.

Az 1990-es évek elején csak az MSZOSZ-ba, és később már csak a saját szakszervezetébe, az ÉDOSZ-ba járt el, valamint az 1990-es évek elején a pártokhoz nem kötődő fiatal szocialista értelmiségiek Szocialista Munkakör rendezvényeire, amelyeken többször fel is szólalt. A maga útját járó és a szocializmusban is, a munkásmozgalmában is „hívó” ember temetésén hatalmas tömeg gyűlt össze, hogy elbúcsúztassa.

Jemnitz János

MEZŐFI VILMOS

Debrecen, 1870. március 27. – Budapest, 1947. április 16.

Mezőfi jó tollú újságíróként (tanult szakmája szerint órásság) 1893-ban csatlakozott az MSZDP-hez. Polgári lapoknál dolgozva egyre hatékonyabban vett részt a párt propagandamunkájában. Agitációs és ismeretterjesztő brosrák összeállításában, megírásában jeleskedett elsősorban. Ő szerkesztette a *Népolvasótár* című sorozatot, és hamarosan kiváló agitátor lett. Ennek kö-

szönhette, hogy az 1899–1900-as pártszakadás idején a szakadók őt tekintették vezérüknek. Az ő vezetésével alakult meg 1900-ban a Magyarországi Újjászervezett Szociáldemokrata Párt. Mezőfi a szentesiek által 1899-ben kiadott *Szabad Szó* című lapot országossá tette, majd ennek birtokában szinte az egész Alföldre és Erdélyre kiterjedő hatalmas mozgalmat indított el.

Pártja meghatározó bázisát a földmunkások adták, de Mezőfi, ügyes taktikával, hamarosan jelentős befolyást tudott gyakorolni a vidéki kisiparosokra, kiskereskedőkre, főként pedig a kisbirtokos parasztságra. Eleinte a főváros gyárainak munkássága is támogatta, s a V. Adler vezette osztrák párt is rokon-szenvezett vele. A falusi előljárók, értelmiségiek rokonszenvét is fokozatosan megnyerte. Mozgalmához tömegesen csatlakoztak a nemzetiségek, főként a dél-erdélyi románok. A nemzetiségek számára anyanyelven külön lapokat indított.

Mezőfi, különösen pártjának indulásakor, hangsúlyosan fejezte ki szociáldemokrata elvhűségét, ám a párt bázisát alkotó rétegek érdekei elől nem lehetett kitérni. A párt fokozatosan vált agrárszocialista, majd alapvetően paraszti érdekeket kifejező párttá, s ezzel együtt szakadtak el tőle az induláskor még vele tartó fővárosi munkásszervezetek. A távlati szocialista célkitűzések fokozatosan elveszítették jelentőségüket, míg a demokratikus szabadságjogokért vívott harc mellett előtérbe került a földkérdés. Mindezt motiválta az a tény, hogy Mezőfi Várkonyi volt bázisának jórészt beolvastotta pártjába, másrészt a mozgalom abból a Csongrád megyéből indult, ahol közszájon forgott Sima Ferenc jelmondata: „Jogot és földet a népnek!”

A döntően alföldi bázisra épülő párt nem lehetett közömbös a függetlenség eszméje iránt sem. Az 1905-ös választásokon az USZDP már „48-as” jelzővel kiegészülve korteskedett a nemzeti ellenzék oldalán. Mezőfit a függetlenségi érzelmű választók támogatásával 1905-ben és 1906-ban is képviselővé választották Szegváron. Győzelmét nagymértékben annak köszönhette, hogy két református lelkész, Baltházár Dezső és Varga Dezső körlevelet intézett a hívekhez, hogy támogassák Mezőfit. Ő szocialista képviselőnek vallotta magát, és így ítélte azt meg a korabeli politikai közvélemény is.

Az MSZDP választójogi harca párosulva azzal, hogy megalakult a Földmunkások Or-

szágos Szövetsége, felmorzsolta Mezőfi pártját. 1910 után az új, munkapárti kormány sem bocsátotta meg Mezőfinek, hogy a koalícióval barátkozott. Az 1910-es választásokon elvesztette mandátumát. Pártja fokozatosan visszaszorult, helyét Nagyatádi Szabó Gazdapártja foglalta el az Alföldön. Megtartotta viszont a *Szabad Szó* című lapot, ami azt jelentette, hogy olvasóit továbbra is befolyásolni, és ha kellett, aktivizálni tudta. Az újabb aktivitás az őszirózsás forradalom kapcsán következett be. Mezőfi radikális földreformot hirdetett, és már a háború idején állást foglalt annak a követelésnek az érvényesítése mellett, hogy a frontról hazatért katonák földet kapjanak. A *Szabad Szó*-ban közzétett felhívására a „Jogot és földet a népnek!” jelszóval sorra alakultak meg a „földművelő néptanácsok”.

Mezőfi a tanácskormányt nem támogatta, lapját betiltották. Életét is feltéve elrejtőzött. Az ellenforradalmi rendszerrel szemben lojalitást tanúsított, de ezt az új kurzus nem méltányolta. Mezőfi 1921-ben új toborzót indított. 1922 márciusában Kabán kétszáznál több településről közel ötszáz küldött jelenlétében újjáalakították a pártot, 48-as Szocialista-kiszgazda és Munkáspárt néven. Mezőfi az 1922-es választásokon Derecskén képviselőjelöltként is fellépett, ám Bajcsy-Zsilinszky Endre 3200 szavazatával szemben ő csak 2800-at kapott. Mezőfi korteseit, akiknek rölapjai Zsilinszkyt Áchim meggyilkolásával vádolták, letartóztatták, szavazóit üldözték.

Mezőfi ezután felhagyott a politikai szerepléssel, és lapjának élt. Legfőbb érdeme, hogy szoros kapcsolatot épített ki a külföldi (amerikai, kanadai, dél-afrikai, burgenlandi) magyarsággal, s számukra évről évre kalendáriumot adott ki. 1938 decemberében eladta lapját a népi íróknak, így lett végül a *Szabad Szó* a Nemzeti Parasztpárt lapja.

MIÁKITS FERENC

Érd, 1876. április 7. – Budapest, 1924. május 17.

Amikor jómódú szülei anyagilag tönkrementek, kivették a reálgimnázium harmadik osztályából, és lakatosinasnak adták. 1894-ben kapott szakmunkás-bizonyítványt. 1896-ban beiratkozott a lakatosok szakegyletében, egyúttal tagja lett a szociáldemokrata pártnak, majd Nyugat-Európába indult, s ott közelről megismerhette a szakszervezeti mozgalmat. 1900-ben tért haza Magyarországra, és nagy lelkesedéssel kezdett dolgozni a vasmunkások szakmozgalmában.

1902-től részt vett a vas- és fémipari szakegyleteket összefogó országos szövetség létrehozásában. A Vas- és Fém munkás Szövetség 1903. május 10-én alakult meg, a közgyűlés megválasztotta az első állandó vezetőséget, melynek Miákits is tagja lett pénztárosként. Később jegyzője, majd 1917-ben titkára lett. Haláláig vezetőségi tagja a Vas- és Fém munkások Központi Vezetőségének.

1913-tól haláláig az MSZDP vezetőségének tagja. 1916-ban megválasztották a vasas panaszbizottság póttagjának. Feladatából adódóan 1917. július 10-én például Resica munkásai előtt ismertette a panaszbizottságokról szóló rendeletet, amely gyakorlatilag a háború viszonyai között legalizálta a helyi szakszervezeti mozgalmat. Az MSZDP 1917. november 25-i rendkívüli kongresszusán a közlélemezésről tartott referátumot.

A Károlyi-kormány idején a vasasszövetség központi vezetőségének november 12–13-i üléséről készült jegyzőkönyv szerint Garami Ernő kereskedelmi miniszter Miákitsot a MÁV Gépgyár munkásügyeinek rendezésével bízta meg. A Tanácsköztársaság idején tagja a Szövetséges Központi Intézőbizottságnak. Ugyanakkor egyik vezetője annak a szakszervezeti vezetőkörből álló csoportosulásnak, mely

1919 áprilisától kereste a megoldást a tanácsrendszer békés felszámolására. 1919. május 2-án viszont Peyer Károllyal együtt megszavazta azt a határozatot, hogy a szakszervezetek tagsága bevonuljon a Vörös Hadseregbe. Ezt látták az egyetlen megoldásnak az ország megvédésére. Miákits, mint sok más szakszervezeti vezető, elsieltett lépésnek tartotta a szocializmus bevezetésére tett kísérletet. Jól látta a munkásság fáradtságát, elhatalmasodó közömbösségét, felkészületlenségét, a háború okozta kiűttalanságot. Igyekezett érvényt szerezni a vasasok érdekeinek. Helytelenítette a szakemberek kivonását a termelés folyamatából. Júliusban a munkástanácsok újjáavasztását sürgette.

A ún. szakszervezeti kormányban pénzügyminiszter, ám betegsége miatt nem tudta elfoglalni tisztségét. Az MSZDP 1919. augusztusi újjáalakulásakor a pártvezetőségbe választják. Ettől az időtől Miákits a párt szűkebb vezető grémiumának tagja. A Clerkkel folytatott tárgyalások idején hajlik az új kurzust képviselő keresztény pártokkal való valamilyen együttműködésre. Az antanttal történt megállapodás értelmében a Huszár-kormány kereskedelemügyi államtitkára – a nemzetgyűlési választások bojkottjának kimondásáig. 1920 és 1922 között több ízben tárgyal a különböző kormányfőkkel, elsősorban az internálás feloldásáról, az egyesülési jogok biztosításáról, a szakszervezetek tevékenységének érvényesítéséről. Ő is vállalja az összeütközések elkerülésének politikáját, elutasítja az igazságtalan békét, s tudomásul veszi a keresztény pártok működésének elveit. Tevékenyen részt vesz a Bethlen miniszterelnökkel folytatott tárgyaláson, s a megállapodást a munkásság érdekét szolgáló lépésnek tartja és aláírja. 1922. március elsején a választó-

jog kérdésében határozottan ragaszkodik a fővárosban a titkos lajstromos választás tervezetéhez, melyet a főváros környékére is ki kell terjeszteni.

Az 1922-es nemzetgyűlési választásokon Győr II. kerületében képviselővé választották. A Budapest környéki lista vezetőjeként szintén mandátumot szerzett, ám a győrit tartotta meg.

Mint a vasasszakszervezet vezetője, több beadványban tárta fel a munkásság gazda-

sági helyzetét, s kezdeményezte a konfliktusok békés rendezését. Parlamenti felszólalásaiban is azzal foglalkozott, hogyan lehetne enyhíteni a szociális problémákat.

Szorgalmas és állhatatos életét agyvérzés oltotta ki. Miákits Ferenc az apró, a szívsós, mondhatni, a névtelen munka területén volt eredményes – írta róla a *Népszava* nekrológja.

Lux Judit

MILLOK SÁNDOR

Budapest, 1887. január 26. – Sopron, 1959. június 18.

Apja MÁV-tisztviselő volt, de korán meghalt. Sándort hétéves korától özvegy édesanyja nevelte. Polgári iskolai tanulmányai után az Iparművészeti Iskola szobrászati szakán tanult, de anyagiak hiányában csupán két évig. 1904. június 1-jétől a Déli Vaspálya Társaság alkalmazta. 1910-ben csatlakozott az illegális szocialista vasutas-mozgalomhoz, és tagja lett az MSZDP-nek. Jó tollú újságíró, lapszerkesztő lett, és munkásmozgalmi vezetővé vált. Az első világháború idején részt vett a *Magyar Vasutas* szerkesztésében. 1918 őszén az MSZDP budapesti III. választókerületi szervezetének végrehajtó bizottságába választották. Az 1918–1919-es forradalmak idején a Magyarországi Vasutasok Szövetségének egyik központi titkára.

A Tanácsköztársaság leverése után részt vett szakszervezete és az MSZDP újjászervezésében. 1919. augusztus 24-én beválasztották az MSZDP Ellenőrző Bizottságába. A vasút létszámából törölték. A letartóztatás elől 1920 tavaszán Bécsbe menekült. A Garami Ernő vezette emigránscsoporthoz állt a legközelebb, de kapcsolatban maradt Landler Jenővel is. A *Jövő*, majd a *Bécsi Magyar Újság* kiadóhivatalában dolgozott. 1924 júniusában hazatért. Az Általános Fo-

gyasztási Szövetkezet alkalmazta. 1926-ban bekapcsolódott a villamosvasutasok szakszervezeti mozgalmába. 1927 júliusától a *Villamos* című szakszervezeti lap főmunkatársa, 1930. októbertől 1938. áprilisi betiltásáig szerkesztője. A villamosvasutasok küldötteként részt vett a szociáldemokraták országos pártgyűlésein. Kongresszusi felszólalások, indítványok, *Népszava*-cikkek sorában követelte a vasutasok elkobzott szervezkedési jogának visszaadását, a közszolgálati alkalmazottak szervezkedési jogát. Tagja lett az MSZDP Országos Választmányának. 1937-től a pártvezetőség póttagja; az óbudai pártszervezet elnöke; 1939-től a *Népszava* belső munkatársa, 1941 májusától a lap felelős szerkesztője. 1943-tól az MSZDP egyik titkáraként a főváros környéki pártszervezési munkát is irányította. 1931 és 1944 között mint a budapesti törvényhatósági bizottság tagja, aktívan tevékenykedett több szakbizottságban. A Munkás Testedző Egyesület vezetőségi tagja, 1937-től ügyvezető alelnöke. 1941-től a Magyarországi Magántisztviselők Szövetségének elnöki tisztét is ellátta.

Széles körű történelmi és kultúrtörténeti ismeretekről tanúskodó írásainak java a szocializmus és a nemzeti eszme viszonyát

elemezte. Az ország függetlenségét kívülről és a szélsőjobboldal által belülről fenyegető veszélyek növekedésekor megszorodtak az olyan írásai, amelyek a potenciális szövetségesek megnyerése céljából cáfolták a szociáldemokraták hazafiatlanságáról terjesztett téveszméket, rágalmakat. 1939 nyarán a *Magyar Nemzetben* megjelentette „Egy aggódó szociáldemokrata” aláírással ellátott cikkét, amelynek nyomán tartalmas vita bontakozott ki a függetlenség védelmének, a nácizmus elleni erők tömörítésének szükségességéről. Egyik kezdeményezője és szervezője a *Népszava* 1941-es karácsonyi számának, és tevékeny résztvevője a Magyar Történelmi Emlékbizottságnak. 1944. március 22-én a Gestapo elfogta, majd július 13-án Mauthausenbe hurcolta.

Millok 1945. május 21-én tért haza. Az átélt borzalmakról néhány hónap múlva megjelent *A kínok útja (Budapesttől Mauthausenig)* című élményregénye. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés képviselője lett. 1945 nyarától 1946 nyaráig miniszterelnökségi politikai államtitkár, a deportáltak és hadi-

foglyok hazahozatalával megbízott kormánybiztos. 1945 augusztusától a Beszkárt igazgatóságának elnöke; az SZDP pártvezetőségének póttagja. A párttanács 1947. áprilisi ülésén nehezményezte, hogy az apparátus és a párt lapja nem biztosítja a nyilvánosság kellő tájékoztatását a szociáldemokraták tevékenységéről, s ismét a *Népszava* riportere akart lenni. A közlekedési alkalmazottak szakszervezetének 1948. januári kongresszusán finoman visszautasította Gerő Ernő munkásegységet követelő, fenyegető felszólalását, s emlékeztetett arra, hogy e szakszervezet szociáldemokrata és kommunista tagjai, ha szükség volt rá, együtt ontották vérüket. A szakszervezet új vezetői a miniszter megsértésével vádolták, és a BESZKÁRT éléről való eltávolítását követelték. Márciusban „munkásegység-ellenes magatartás” vádjával kizárták az SZDP-ből. S még örülhetett, hogy mindezek után éjjeliőrként kereshette kenyerét.

Gadanecz Éva–Gadanecz Béla

MÓNUS ILLÉS

Balta (Oroszország), 1886. március 8. – Budapest, 1944. november ?

Nem tudjuk, ki nevezte először, valamikor a két világháború közötti években, Mónus Illést a „párt eszé”-nek. S valóban rászolgált erre a megtisztelő, bár kissé gunyoros titulusra, különösen az 1930-as évek középső harmadában kifejtett munkásságával. Ő volt az a szociáldemokrata vezető, aki elvi szinten értelmezte, magyarázta a párt politikáját, aki kiemelkedett a pragmatizmusból, és távolokban gondolkodott. Elméleti felkészültsége, az európai szociáldemokrácia szellemi áramlataiban való jártassága folytán írásai többnyire mentesek attól a pátosztól, amelyet a századelő tónusától szabadulni nem tudó Buchinger Manó, Vanczák János s az

ugyancsak dagályos, költői lelkületű Szakasits Árpád képviselt a szociáldemokrata tollforgatók között. „Nem volt vezér. A vezériségtől távoltartotta felelősségérzete – írta Mónus 1938-ban Otto Bauerről... Klasszikusan egyszerűen, világosan beszélt, írt, világosan, olyan lenyűgözően, hogy az feleslegessé tett minden engedményt (?) a tömegek felé. Nevelő volt, és a tömegeket is nevelni akarta; magához akarta emelni őket.” Mónus éppen ilyen ember volt, aki saját életútján tapasztalta, hogy az ismeret, a tudás az ember felemelkedéséhez vezet.

Zsidó vallású családjával együtt Oroszországból menekült magyar földre a pogro-

mok elől. Újpesten telepedtek meg, a bőr- és cipőipar városában. Itt kézenfekvő volt, hogy a cipőfelsőrész-készítést tanulja ki. Már tanonc korában bekapcsolódott a mozgalomba, ahol a könyvek iránti különös szeretetével és autodidakta szorgalmával hívta fel magára a figyelmet. Mónus 1908-tól a szakma lapjának szerkesztője lett, itt tett szert első publicisztikai tapasztalataira. 1911-től a kor lehetőségei szerint függetlenítették: a *Népszava* kiadóhivatalában kapott tisztviselői állást. Mégsem volt teljesen elégedett helyzetével, mert ő is, mint megannyian, sokat küszködött az asszimiláció, a magyarságba való beilleszkedés gondjaival. Állampolgársága csak 1928-ban rendeződött. Tizenhárom évig, jogilag hosszú ideig kirekesztettnak érezhette magát, ahogy erre majd az 1930-as évek végétől, a zsidótörvények korában ismét oka volt, pedig mindig is magyarnak érezte és vallotta magát.

A szociáldemokrata pártmozgalomban Mónus 1919 után került előtérbe, amikor a régi vezérkARBól sokan emigrációba kényszerültek, börtönbe jutottak vagy a fehérterror áldozatául estek. 1922-től az újonnan alakult parlamenti frakció titkára lett, bár ő maga nem volt képviselő. 1928-tól a pártvezetőség tagja, 1933–1936 között az MSZDP főtitkára, 1936-tól 1939-ig a *Népszava* szerkesztője. 1934–1938 között a *Szocializmus* című elméleti folyóirat főszerkesztője.

Mónus szemléletét az határozta meg, hogy a szociáldemokrata vezetők előző generációjától eltérően nem a német, hanem az osztrák szocialista munkásmozgalmat,

az ausztrómarxizmust tekintette példának, követendőnek. Mint ízig-vérig demokrata, a diktatúrát összeegyeztethetetlennek tekintette a szocializmussal. Úgy vélte, hogy „az erőszak uralma, a könyörtelen diktatúra kompromittálja a szocializmus eszméjét”. Szerinte a szocializmus elválaszthatatlan a szabadság eszményétől, az egyén önmegvalósításától és biztonságától. Határozottan elutasította a sztálini politikát, s az 1930-as években különösen súlyosnak és tragikusnak tartotta a koncepciós perek és tömeges gyilkosságok gyakorlatát. Felfogása szerint nem lehet tiltakozni a fasizmus rémtettei ellen, ha nem emelnek szót a Szovjetunióban lezajlott kivégzések, deportálások ellen. Az 1939-es szovjet–német egyezményt a munkásmozgalom olyan tragédiájának ítélte, amelyet az soha nem lesz képes kiheverni.

Mónus kiemelkedő szerepet töltött be a nemzetközi fasizmus leleplezésében és a Gömbös-időszakban megindult fasizálódási tendenciák elleni küzdelemben. Szellemi offenzívát hirdetett a marxizmus jegyében, amihez hozzátartozott a szocialista jövőkép kimunkálása. Ezért vállalt jelentős szerepet a Szociáldemokrata Párt új programjának előkészítésében, amelyet azonban a német megszállás és a párt betiltása miatt nem sikerült befejezni. Mónus életében ezután a fogság és bujdosás váltogatta egymást, mígnem október 15. után a nyilasok kezére jutott, akik az ő életét sem kímélték, és november végén a Dunába lökték.

Sipos Péter

PAJOR RUDOLF

Budapest, 1887. május 29. – Budapest, 1945. október 26.

Kitanulta a nyomdászmesterséget, és 1902-ben, tanonc korában sztrájkot szervezett az egyik nyomdában. A munkahelyéről ugyan kiakolbólitották, de szakmájához hűséges

maradt. Az MSZDP pártnyomdájának betűszedője, korrektora volt, ő szedte egy időben a *Népszavát*. Mozgalmi pályafutását a nyomdászszakszervezet vezetőségi tagja-

ként kezdte. Jó szervező és rátermett szónok lévén, a pártapparátusban és több szakmai szervezetben is fontos feladatokat vállalt. Mindenütt szívesen látták mint megbízható, ügybuzgó és fáradhatatlan munkatér. A második vonalban maradt, közvetlenül az országgyűlési képviselők és pártvezetőségi tagok mögött, de a hozzá hasonló „mindenesek” nélkül sem a párt, sem a szakszervezetek nem üzemeltethették volna hatékony organizációikat. 1917-től az MSZDP gazdasági titkára, majd 1918-tól az egyik politikai titkára. Gyakran tartott előadásokat a párt ismert vezetőinek társaságában. A Tanácsköztársaság idején, bár nem szívesen, az egyesült párt titkárságán mint a vidéki szervezetek összekötője működött, majd arra vállalkozott, hogy a színesz szakszervezetét irányítja.

1920 májusában Pajort megválasztották a Magyarországi Szállodai, Éttermi, Kávéházi Munkások és Szakácsok Szövetsége központi titkárának. Nagy fontosságot tulajdonított a segélyező tevékenységnek, és csak úgy ontotta a javaslatokat a saját székhez, tüdőbeteg-szanatórium és termelőszövetkezeti üzemek (konzervgyár, borpincészet, vendéglő és kávéházak) alapítására. Fontos szerepe volt az 1922-es pincérsztrájkban, amely kudarccal végződött, s Pajor kénytelen volt lemondani a titkári tisztségéről. Ebben az is közrejátszott, hogy a munkáltatók nem voltak hajlandók tárgyalni vele mint a szakszervezet képviselőjével. A bérharc történetéről Pajor kisebb tanulmányt írt. 1926-ban visszakapta tisztségét, mert szakszervezete azt remélte, hogy viszszahozza az 1924-ben kivált szakácsokat. Pajornak sikerült is elérnie, hogy a kávésegedek, a kávéfőzők, az éttermi segédek és a szakácsok elaprózott szakosztályai helyett megalakult a Magyar Szakácsok Önképzőköre. Az 1920-as években eredményesen vett részt a szállítómunkások, a gabonamunkások, a villamosvasúti munkások szakszervezetének talpraállításában.

Pajor röviddel ezután visszatért a pártapparátusba, ahol a fővárosi pártszervezet titkára, majd 1927 februárjában a párt ügyvezető titkára lett. Szerkesztette a nyomdászok *Typographia* című hetilapját, s 1925-től egyik irányítója a párt oktatási munkájának. Kidolgozta az oktatás részletes programját.

Az 1920-as években Pajor Rudolf a fővárosban és vidéken gyakori előadó a pártrendezvényeken. 1925-ben a nők helyzetéről tartott előadást, emiatt perbe fogták; szenvedélyesen bírálta a háború kirobbantásához vezető politikát. Beszédeiért, „osztályelleni izgatás” címén, gyakran indult ellene eljárás. Cikkeket írt a párt elméleti folyóiratába a szanálási programról, a bér- és árpolitikáról, de hozzászólt a párt szervezeti szabályzatának módosításához is. Az MSZDP 1935. évi XXX. kongresszusán ő volt a szervezeti szabályzat módosításáról szóló napirendi pont előadója.

Az 1920-as, 1930-as években a pártoktatás fő irányítója. A *Népszava* 1940-es karácsonyi számában meggyőző statisztikai adatokat tett közzé a pártoktatásról, az előadások, a hallgatók számáról. Egy-egy évben 500–800 előadást tartottak, a létszám hullámzó volt, de 1937/38-ban elérte pl. a 90 000 főt. Az oktatás nemcsak aktuális politikai kérdésekkel, hanem az irodalom, a történelem, a nevelés kérdéseivel is foglalkozott.

1930-ban Pajort beválasztották a fővárosi törvényhatósági bizottságába. A háború éveiben a párt VII. kerületi szervezetében dolgozott, melynek haláláig elnöke volt. 1945 áprilisában ismét a pártapparátusba került mint osztályvezető. Részen személyzeti ügyekkel, részen különféle adminisztrációs ügyekkel, javaslatok, előterjesztések koordinálásával foglalkozott. Éveken át tartó betegsége gátolta meg mozgalmi munkájának folytatását.

PEIDL GYULA

Ravazd, 1873. április 4. – Budapest, 1943. január 22.

Gyermekkorának egy részét szülőhelyén töltötte, de iskoláit már Budapesten végezte. A Franklin Nyomdában inaskodott, s a jó nevű nyomdában kiváló szakember lett belőle. Segédként végigcsinálta a 19. században szokásos szakmai „nemzetközi tanulmányutat”. Sok szakismerettel tért haza, azonnal munkát talált, és a szakmai tudás mellett a szakmai szervezkedés fontosságát is felismerte.

1895 nyarán részt vett a Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Szakegyletének megszervezésében, s ez időtől fogva neve összefonódott előbb a munkások szakmai, később politikai szervezkedésével is. 1898-tól Peidl Gyula választmányi tag. Munkatársa, szerkesztője és kiadója a *Typographia* című szaklapnak, s elsőrendű feladatának nem a politizálást, hanem a szakmai érdekképviseletet tartotta. 1908-ban az Általános Fogyasztási Szövetkezet titkára, egyúttal az 1909. február 6-án meginduló *Szövetkezeti Értesítő* felelős szerkesztője lett, majd 1909-ben bekerült a pártvezetőségbe. Szakmai tapasztalatairól, nemzetközi tanulmányainak alkalmazásáról a *Szakszervezeti Értesítő* hasábjain olvashatunk. Az első világháború végéig elsősorban szakszervezeti kérdésekkel foglalkozott. Az első világháború körülményei az Áfoszra is nagy feladatokat róttak. A szervezetnek biztosítania kellett az áruellátást, harcolnia kellett a nyereszkeszdek ellen, segítenie kellett a hadba vonultak családját.

A politikai életbe 1919 elején kapcsolódott be. A polgári demokratikus kormányban népjóléti miniszterként munkálkodott. Helyezte az ország gazdasági helyzete folytán nem volt könnyű. De Peidl, híven önmagához, csak olyan mértékben és addig támogatta a munkások követeléseit, amíg azok a gazdasági kérdésekre vonatkoztak; válto-

zatlanul ellenezte, hogy a munkásság beleszóljon a politikai kérdésekbe. A Tanácsköztársaságot nem fogadta el, lemondott a nyomdászoknál viselt funkciójáról, és csak az adminisztratív feladatok ellátására volt hajlandó. A két forradalom elbukása után ő lett az ún. szakszervezeti kormány miniszterelnöke. A hat napig élő kormánnyal együtt Peidl Gyulának a polgári demokratikus átalakulásról formált elképzelései is elbuktak. A kormányt lemondatták, új korszak kezdődött Magyarország történetében. Ebben az új, ellenforradalmi korszakban alakult újjá az MSZDP. Peidl részt vett szervezésében, és 1919. augusztus 27-én, a párt konferenciáján beválasztották a 11 tagú pártvezetőségbe. Visszatért az Áfosz vezérkarába is. Várakozásai a liberális polgári pártokkal való közös kormányzásra irányultak.

Ennek elmaradása miatt 1919. november 18-án elhagyta az országot. Két évet töltött Ausztriában és Németországban, majd visszatért Magyarországra. Az emigrációban Garami köréhez tartozott, hazatérte után a nyomdászszakszervezetben tevékenykedett. Elfogadta az MSZDP politikáját, aktívan részt vett megvalósításában, s bekapcsolódott a parlamenti munkába, a nagypolitikába. Ez politikai életének legaktívabb szakasza. Hazatérése idején kezdődtek meg ugyanis a kormány és a szociáldemokrata párt vezetőinek tárgyalásai. Ez könnyítette az Áfosz mozgásterén, majd a Bethlen–Peyer-paktum néven ismert megállapodás szellemében új helyzet állt elő a MSZDP számára. Mindez megnövelte Peidl politikai szerepét. Amikor 1922-ben az MSZDP parlamenti párt lett, ő ismertette pártja elvi deklarációját. 1922 júniusában az MSZDP parlamenti frakciójának elnökévé választották s tagja lett az öttagú intézőbi-

zottságnak is. Ezt a tisztséget 1931-ig töltötte be. 1925 és 1935 között tagja volt a Fővárosi Törvényhatósági Bizottságnak is. Tárgyalta a kormánynak a gazdasági konszolidációra tett erőfeszítéseit. Számos nemzetközi tárgyaláson képviselte hazája és pártja érdekeit, felhasználva régen kiépített nemzetközi szociáldemokrata kapcsolatait. Több nemzetközi fórumon, így pl. a Nemzetközi Szakszervezeti Szövetségben, több ízben képviselte Magyarországot.

A harmincas években érdemi munkát már csak az Áfoszban végzett. Életének

hatvanas éveiben fokozatosan visszavonult az aktív politikai élettől. Szorgalmas, precíz, munkaszerető reálpolitikussal lett szegényebb a párt, egy olyan korszakban, amikor éppen a hozzá hasonló vezetők tevékenysége segítette volna az aktív pártmunkát. Peidl e korban már inkább csendes szemlélője, mint aktív résztvevője az eseményeknek.

Szabó Ágnes

PEYER KÁROLY

Városlőd, 1881. május 9. – New York, 1956. október 25.

Az ellenforradalmi rendszer negyedszázada idején Peyer Károly működése meghatározó jelentőségű az MSZDP és a szakszervezetek tevékenységében. Tagja volt minden olyan testületnek, amely valamely területen az MSZDP munkáját irányította. A pártban egyedülálló mestere a politikai manőverezésnek. A kormányzat és a munkálatok elsősorban őt fogadták el tárgyaló félnek, partnernek a munkásság képviselőjeként, ahogy más társadalmi csoportokat is egyes illusztris személyek jelenítettek meg a közéletben. Peyer ezt a pozíciót kiváló szervező és agitációs képességével, vasakarátával, harcias magatartásával és a pillanatnyi lehetőségeket felismerő jó politikai érzékével vívta ki magának. Akaratereje, határozott fellépése gyakran önfejűséghez, zsarnokoskodáshoz vezetett. Nem ok nélkül tartották őt összeférhetetlen természetűnek, olyan embernek, aki nem viseli el az ellentmondást, a bírálatot. Sokszor kifejezetten durva hangon válaszolt az ellenvetésekre, nem érvelt, hanem felfortyant és letorkolt... A goromba stílust azzal igazolta, hogy ő „fel-felé” is ugyanígy szólal meg. Az biztos, hogy érdes hangon szállt szembe politikai ellen-

feleivel is, rendőrtiszttól egészen a miniszterelnökig, sőt még a kormányzó sem volt tabu számára.

Peyer egyénisége fokozatosan bontakozott ki mozgalmi pályafutása során. Géplakatosnak tanult, s mint megannyi szociáldemokrata vezető, fizikai munkásként kezdte felnőtt életét. Szerencséjére elvégezhetette a reáliskola alsó négy osztályát, tehát az átlagnál nagyobb műveltséget szerzett, jobb szóbeli kifejezési készséggel és tollforgatási jártassággal indulhatott pályafutása. A vasasszakszervezet egyik titkárává választották. 1911-ben a Szaktanács másodtitkárá lett, majd ezután egy roppant nehéz és nem kockázatmentes feladatot kapott: 1913-ban reá bízták a bányamunkások szakszervezetének létrehozását, amit hatósági és bányatulajdonosi tilalomfákkal dacolva kellett végrehajtani. Peyer sikeresen oldotta meg feladatát, s így két fontos szakszervezetben, a vasasoknál és a bányászoknál, egyaránt megalapozta kapcsolatait és tekintélyét.

1918 őszén Peyer dühödten fordult szembe a kommunistákkal, ettől az alapállástól később sem tárgított, ám 1919. március 21.

után is megtartotta titkári tisztét a bányamunkás szakszervezetben, s emellett elvállalta a szociális termelés népbiztosi tisztét, valamint a Népgazdasági Tanács bányászati és kohászati ügyosztályának vezetését. Úgy vélte, mint a szakszervezeti vezetők többsége, hogy követni kell a munkásság hangulatát, amely az adott pillanatban a proletárdiktatúra igénye felé fordult; közreműködést kell vállalni abban a reményben, hogy menteni lehet, ami szociáldemokrata szempontból menthető, s a többi majd sikerül „menet közben”, a tanács hatalom arculatát a szociáldemokrata szemlélet jegyében fogják „átigazítani”. Az 1919. májusi fordulat idején a fegyveres harc folytatása mellett foglalt állást. Úgy vélte, hogy a határmegvonaás lehetetlenné teszi a magyar munkásság megélhetését, ezért védekezni kell ellene, amíg lehet.

A felvidéki visszavonulás után azonban értelmetlennek tartotta a háború folytatását. Inkább olyan polgári demokratikus megoldásra törekedett, amely elejét veheti az ellenforradalom győzelmének, és megakadályozhatja a munkásság teljes kiszorítását a politikai hatalomból. Ennek a koncepciónak a megvalósítása vagy legalább töredékes átmentése érdekében vállalta el Peyer a népjóléti tárcát Huszár Károly 1919. november végén, az antant nyomásra megalakult koalíciós kormányában. Az 1920. januári választásokon azonban a fehérterror megakadályozta az MSZDP részvételét, és Peyer is kénytelen volt Ausztriába menekülni. Amikor 1921 májusában hazatért, már Bethlen István volt a miniszterelnök, aki az ellenforradalmi rendszer konszolidációja érdekében szükségesnek tartotta a megegyezést a szociáldemokrata vezetőkkel. Peyer vállalkozott arra, hogy szociáldemokrata oldalról vezesse a tárgyalásokat, így kettejük nevéhez fűződik az 1921 decemberében megkötött paktum. Bár ebben kifejezetten nem esett szó az MSZDP részvételéről a közelgő nemzetgyűlési választásokon, az

egyezmény ezt lehetővé tette. Így biztosította a párt helyét az ország politikai életében, és a szakszervezetek mozgásterét a munkásság gazdasági, szociális és kulturális érdekvédelmében.

Peyer 1922 és 1944 között maga is parlamenti képviselő volt, majd 1925-től elnöke lett a Fővárosi Törvényhatósági Bizottság szociáldemokrata frakciójának. 1927-ben sikeresen megpályázta az elhunyt Jászai Samu örökét a Szakszervezeti Tanács főtitkári tisztében. 1917-től már tagja volt a szociáldemokrata pártvezetőségnek. Így formálódott ki központi szerepe a szociáldemokrata mozgalomban. Szemléletében a munkásszervezetek olyan érdekcsoportot alkottak, amely társadalmi befolyásához és szervezeti szerepéhez mérten nyomást gyakorol az államra és a munkáltatókra, hogy kikényszerítse a munkásság jobb életviszonyait szolgáló reformokat. Az elvi kérdésekkel keveset törődött, elméletileg kifejezetten műveletlen volt. Tevékenységét pragmatikus eredményekre orientált politikai filozófia vezérelte.

Peyer befolyása és tekintélye az 1930–1940-es évek fordulóján érte el a tetőpontját, már csak azért is, mert nagy formátumú vetélytársa nem akadt. Mónus Illés és Buchinger Manó, zsidók lévén, mindinkább háttérbe szorultak, Kabók Lajost igazán csak a vasasokkal összefüggő ügyek érdekelték, Szakasits Árpád még csak a startvonalhoz érkezett az első helyért folytatandó versengésben, Marosán György generációjának tagjai pedig fiatalságuk okán és hatalom híján legfeljebb csak szóhoz jutottak, meghallgatásra nem találtak. Peyer pályafutásának e rövid, néhány éves tetőpontja 1944. március 19-én ért véget. A Gestapo őt is letartóztatta, és Mauthausenbe deportálták.

Hazatérése után Peyer kapott tisztségeket, képviselői mandátumot is a nemzetgyűlésben, tagságot a Fővárosi Törvényhatósági Bizottságban. Ő azonban elégedetlen volt

mind a saját helyzetével, mind a szociáldemokrata pártvezetőség politikájával, amelyet úgy ítél meg, hogy teljesen kiszolgáltatja a pártot a kommunistáknak. Végül az 1947-es választások előtt olyan lépést tett, amelyet a nemzetközi szociáldemokrata mozgalom vezetői is nehezményeztek, nem szólva azokról a magyar szociáldemokratakról, akik egyetértettek vele a Szakasits–Marosán-vonal elvetésében. Peyer 1947 augusztusában csatlakozott egy polgári párthoz, s a Magyar Radikális Párt listáján indult a választásokon. Ezzel kirekesztette önmagát a munkásmozgalom-

ból, szinte egyidejűleg azzal, hogy a kommunista vezetés teljesen el akarta őt távolítani a politikai életből. A mind gyakoribbá váló módszer szerint koncepciók perit szerveztek ellene. Peyer értesült róla, hogy a politikai rendőrség le akarja tartóztatni, ezért 1947 novemberében külföldre menekült. Így csak távollétében hirdethették ki nyolcévi fegyházbüntetését, amelyet a Legfelsőbb Bíróság 1984-ben bűncselekmény hiányában semmisnek nyilvánított.

Sipos Péter

PFEIFER SÁNDOR

Rábahídvég, 1871. március 30. – Budapest, 1936. november 5.

Foglalkozását tekintve magánhivatalnok, újságíró. 1894-től 1899-ig a pártvezetőség tagja. Mozgalmi tevékenységét a párt történetének abban az első évtizedében folytatta, amely belső torzalkodásokkal, pártszakadásokkal, útkereséssel telt el. Az önmaga helyét kereső párt számára nagy probléma volt, hogyan alakítsa ki, az osztrák párt felügyeletétől mentesen, a hazai politikai viszonyoknak megfelelő arculatát, s milyen legyen a viszonya az alapvetően mezőgazdasági ország hatalmas földmunkásrétegéhez. Választ kellett adnia arra a kérdésre is, hogy az ország politikai és gazdasági függetlenségéért folytatott harcban az MSZDP hol foglaljon helyet. Ezekben a kérdésekben különböző felfogások csaptak össze.

Pfeifer azok közé tartozott, akik erős szakmai szervezetekre támaszkodó, önálló magyarországi, a hazai viszonyokhoz alkalmazkodó pártban gondolkodtak. A párt természetes bázisának tekintette a mezőgazdasági munkásságot is. A második földmunkás-kongresszuson (1897 karácsonyán) a szociáldemokráciáról tartott referátumot. Először célnak tekintette a polgári jog-

egyenlőség megvalósítását, benne az általános választójogért vívott harcot. E harcban lehetőséget látott a hasonló célú polgári ellenzékkel való összefogásra is, felvállalva az ország gazdasági és politikai függetlenségéért vívott küzdelmet. Törekvéseinek első állomása az 1894–1895-ben elindított népszavazási akció volt. Ennek kettős célja volt: az egyik az általános választójog kivívása érdekében az országos aláírásgyűjtés; ennek kapcsán a „Magyarország jogtalan népéhez!” intézett röpiratból egymillió példányt osztottak szét. A másik cél a vidéki szervezetek kiépítése volt. Az aláírásgyűjtéssel párhuzamosan tagsági jegyeket jutattak el vidékre, és sorra alakították meg illegális munkával a párt vidéki szervezeteit. Pfeifer büntetésként négy hónapot töltött a szegedi Csillag börtönben.

1896-ban a Bánffy-kormány által elindított erőszakhullám a polgári ellenzéket sem kímélte. A választások során megfogyatkozott függetlenségi ellenzék nagyszabású népmozgalom elindítására szánta el magát az általános választójogért, s az akcióhoz csatlakozott az MSZDP is. Később a fellángoló

agrárszocialista mozgalmak, aratósztrájkok kapcsán indított hajsza idején, amikor a párt léte is veszélybe került, nem maradt más választás, mint a függetlenségek égisze alatt tartani meg a tiltakozó demonstrációkat. 1898 januárjában Pfeifer paktumot kötött a radikális demokrata 48-as Sima Ferencsel, a *Függetlenség* című lap tulajdonosával: ez a lap közli a párt híreit, cserében pedig a munkások közt népszerűsítik. A *Népszava* politikai lappá tételéig ez az együttműködés fórumot biztosított a párt számára. A belügyi kormányzat azonban ellenlépéseket tett. A pártvezetőség és a szakmozgalom ismert vezéreinek zömét bebörtönöztette, vagy kiutasította a fővárosból, magát Pfeifert azonban nem tartóztatták le.

A pártvezetőség átszervezése, megújítása során az 1899–1900-ban kirobbant, pártszakadáshoz vezető vitában Pfeifer Sándor rövid ideig Mezőfivel tartott, de 1903-ban visszatért az MSZDP-hez. A századelőn elméleti kérdésekkel, többek közt a revizionizmus problémáival foglalkozott. 1904 végétől

tevékeny szerepet játszott a vasutasok szocialista szervezkedésében. A *Magyar Vasutas* című lap főmunkatársa, 1906-ban, a milánói nemzetközi konferencián ő képviselte a vasutasszövetséget. Részt vett a vasutasok első kollektív szerződésének megkötésében (Faragó Dezsővel, Schubert Zsigmonddal, Cservenka Miklóssal együtt). 1907. május elsején Bokányival, Garbaival, Weltnerrel népgyűlésen szerepelt. 1909-től a Magántisztviselők és Kereskedelmi Alkalmazottak Országos Szövetségének elnöke, s egyben a *Magánalkalmazott* című lapot is ő szerkeszti. 1919 kapcsán eltávolodott a mozgalomtól, és 1934-ig a kisiparosok és kiskereskedők szövetségének volt ügyvezető titkára. 1920-ban Orosházán, a Csizmadia Sándor által alakított Magyarországi Munkáspárt bölcsőjénél még Pfeifer is bábáskodott, de a Horthy-korszakban kialakult új politikai struktúrában már nem találta meg a helyét.

Farkas József

PINTÉR JÁNOS

Budapest, 1884. október 12. – Budapest, 1962. május 13.

1903 augusztusában vasesztergályosként került a MÁV Nyugati – később Istvántelki – Főműhelyébe. 1904 tavaszán csatlakozott a vasutas szabadszervezethez, és belépett az MSZDP-be. 1908 januárjában vezetőségi tagja lett a Vasúti Munkások Országos Szövetsége főműhelyi szervezetének, majd az illegalitásba kényszerült *Magyar Vasutas* lapszervezet országos vezetőségének. A vasúti munkások háborúellenes küzdelmeinek szervezőjeként vált szélesebb körben ismertté. 1917. május 30-án elfogatóparancsot adtak ki ellene – mint a vasúti műhelyi és fűtőházi munkások sztrájkjának

egyik vezetője ellen –, de a rögtönítélő bíróság, a munkások panaszainak jogosságát figyelembe véve, 25 társával együtt felmentette. Utána a vasutas-szakszervezet legalizálásáért folytatott küzdelem élére állt. Ideiglenes alelnökként benyújtotta az alapszabályokat, s tagja lett annak a tárgyalóbizottságnak, amely december 14-én elfogadtatta a MÁV vezetőivel a vasúti munkások követeléseit és a szocialista vasutasmozgalmat ismertette el a 45 000 nem műhelyi munkás hivatott szószólójának is. Az 1918. november 24-én megalakult második legális vasutas-szakszervezetnek, a Magyarországi

Vasutasok Szövetségének egyik központi titkára lett. 1919. március 26-tól a Vasúti Direktórium elnöke.

A Tanácsköztársaság megdöntése után Friedrich István miniszterelnök az ő segítségével szerette volna keresztényszocialista alapra helyezni a vasutasszövetséget, de ő a felajánlott miniszteri bársonyszék helyett inkább a szabadságvesztést „választotta”. Három és fél évi fegyházbüntetésre ítélték. Huszonnyolc hónapot töltött a váci fegyintézetben. 1922 júliusától az Egyesült Izzólámpa és Villamossági Rt. gyárában, 1933 nyaráról annak világhírű kutatóosztályán dolgozott. A halk szavú, de határozott karakterű, kiváló szerszámesztergályost főbizalmivá választották. A húszas évek vasassztrájkjaiban az ő vezetésével vettek részt az izzósok. 1924-ben ő lett a Magyarországi Vas- és Fémmunkások Központi Szövetségéből kivált esztergályosok elnöke. A konfliktus gyökere: a szövetség egységes szervezetté forrasztását a szövetségi tisztviselők a szakmák autonómiájának korlátozásával, túlzott centralizációval akarták végrehajtani. A Pintér János szerkesztette *Értésítő* című folyóirat tisztázta, hogy a küzdelem tétje a szakszervezeti demokrácia: a szakszervezet a tagoké legyen, s a döntés jogát ne a fizetett hivatalnokok, hanem a választott tisztségviselők, a szervezőbizottságok gyakorolják. A Vas- és Rézesztergályosok Otthonát 1925 őszén felavatták Angyalföldön, de Pintérék nem mondtak le arról, hogy

a szövetséggel új alapon helyreállítsák az egységet. Ez 1926 nyarán létre is jött. 1927-ben Pintért beválasztották az új szervezőbizottságba. 1933-tól a vasasszövetség egyik alelnöke, majd ügyvezető alelnöke, 1939-től pedig elnöke. 1935-től tagja az MSZDP Végrehajtó Bizottságának. Nem kis szerepe volt abban, hogy az Izzóban kiépültek a szociális, kulturális és sportlétesítmények. A nyilasok által szorgalmazott kiűrés megfiúsításában az antifasiszta gyárvezetőségi tagok és a Pintér köré tömörült szocialista munkások szorosan együttműködtek. 1944. november 3-án a nyilasok el akarták hurcolni, de Pintér Vác-Sejcére menekült, onnan segítette tanácsaival az ellenállást.

1945 januárjában az üzemi bizottság elnökévé választották, ám hamarosan a vasasszövetség elnökeként függetlenítették. Tagja lett a Fővárosi Törvényhatósági Bizottságnak és az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek. 1945-ben és 1947-ben is parlamenti képviselővé választották. 1948. március 24-én lemondott vasasszövetségi elnöki tisztségéről, tiltakozásul a szervezeti autonómia sorozatos megsértése, a szakszervezeti demokrácia érvényesülésének akadályozása s több szociáldemokrata vezetőtársának eltaszítása ellen. Várható letartóztatását elkerülendő, vidéken húzta meg magát. 1957 novemberétől 1960-ig újra ő volt a vasasszakszervezet elnöke.

Gadanecz Éva–Gadanecz Béla

POLITZER (CSAPÓ) ZSIGMOND

Kis-Cell, 1852. március 27. – Párizs, 1924

1868-ban költözött a fővárosba, hogy elvégezze a műszaki egyetemet. 1869 tavaszán lépett kapcsolatba az Általános Munkásegylettel. A Táncsics által kiadott *Arany Trombitánál* az *Ipar* című rovatot vezette, és itt jelentek meg első írásai is, melyekben a

lassalleánus nézetek és az I. Internacionálé eszméi ötvöződtek a demokratikus követelésekkel. Véleménye szerint a gazdasági és a politikai harc elválaszthatatlan, és a szociáldemokrata mozgalomnak az a fő feladata, hogy fejlessze a munkások műveltségét.

Publicisztikai tevékenysége mellett Politzer szervezési és agitációs feladatokat is ellátott, jelentős szerepe volt az Óbudai Általános Munkásegylet megeremtésében. 1870 márciusától a Külföldi Viktor kezdeményezésére alapított *Általános Munkás Újság* (*Allgemeine Arbeiter Zeitung*), majd a *Testvériség* (*Brüderlichkeit*) című munkáslapok munkatársa, illetve szerkesztője lett. A két utóbbi lap cikkeiből egyértelműen kitűnt Politzer radikalizmusa, köztársasági érzelmeivel még az Általános Munkásegylet vezetői sem tudtak azonosulni. „Egy Ferenc József nevű úr az osztrák–magyar államban létezik, ezt nem tagadhatjuk, de mint valami felsőbb lényt ne tekintsük.” Ezért a kijelentéséért, mely a *Testvériség*ben is megjelent, felségsértés címén eljárást indítottak ellene. Ügyének tárgyalását 1871. június 19-re tűzték ki, és összekapcsolták az Általános Munkásegylet vezetői elleni hűtlenségi perrel. A per felmentéssel végződött, egyedül őt ítélték el hat hónapi börtönbüntetésre.

A váci fegyházból 1873. szeptember 15-én szabadult. Rövid ideig az *Általános Munkás Újságnál* tevékenykedett, majd 1873 végén egyetemi tanulmányai folytatása céljából Bajorországba ment. Kapcsolatba lépett a bajor szocialistákkal, és a műszaki főiskola elvégzése után napilapjuk, a *Der Zeitgeist* munkatársa, majd felelős szerkesztője lett. 1878. június 15-én letartóztatták, és a bíróság „a sajtó által folytatólagon elkövetett közrend elleni vétségért” öt hónapra ítélte és kiutasította az országból. Még Münchenben vetette papírra, de már a *Die Neue Gesellschaft* című zürichi folyóiratban jelentette meg tanulmányát a magyar munkásmozgalom korai történetéről. Jó érzékkel ismerte fel azt is, hogy a túlnyomóan paraszti népességű Bajorországban rendkívül fontos feladat a parasztság megnyerése és a körükben végzett agitációs munka. Még letartóztatása előtt írta meg és adta ki a *Der Steffelbauer von Feldmoching und die Sozialdemokraten* című brosrát.

Alcíme szerint ez különleges történet arról, hogyan találkozott Steffelbauer Münchenben a szociáldemokratákkal és mit látott és mit hallott. A parasztok sanyarú sorsának ecsetelésén túl az államot is bírálja, hiszen az állam tudna segíteni a bajokon, de nem tesz semmit. A dolgozó parasztoknak saját kezükbe kell venniük sorsuk irányítását, és önkéntes egyesüléseket, mezőgazdasági termelőszövetkezeteket kell létrehozniuk, valamint, a munkások példáját követve, meg kell alakítaniuk a szocialista parasztpártot, hogy nekik is legyen képviselőjük a parlamentben. Politzer – bár a brosrúra a kapitalisták bírálatában meglehetősen egyoldalú, és még lassaléánus hatás jellemzi – ezzel a kis füzetecskével megelőzte mind a német, mind a magyar szociáldemokraták parasztpolitikáját és felfogását.

1879 tavaszán Bécsbe ment, és az osztrák szocialisták hamarosan meginduló lapjánál, a *Die Zukunft*nál kapott állást. A rendőrség zaklatásai miatt visszatért Magyarországra, és Vas megyében telepedett le. Köszeg küldötteként 1880. május 16–17-én részt vett a Nemválasztók Pártja és a Magyarországi Munkáspárt egyesítő kongresszusán. A fővárosban nem maradhatott, mert a belügyminiszter elrendelte rendőri felügyelet alá helyezését, ezért visszatért Szombathelyre. Mivel szociáldemokrata tevékenységet nem folytathatott, a Vas megyei Függetlenségi Párttal vette fel a kapcsolatot; részt vett a párt 1882. február 6-án induló *Dunántúl* című lapjának megalapításában, s ott dolgozott, amíg az állandó kormánypárti támadások azt lehetetlenné nem tették. 1882 nyarától újra Budapesten dolgozott mint a *Gazette de Hongrie* francia nyelvű hetilap tudósítója. 1883 júliusában, bár hivatalosan erre nem kapott engedélyt, nevét Csapóra változtatta. A rendőrség felfigyelt tevékenységére, ezért letartóztatása előtt néhány nappal elhagyta Magyarországot, ahova többé nem tért vissza. Párizsban telepedett le. A német szociáldemokrata

párt franciaországi összekötője lett, s első sorban Bernsteinnel, Vollmarral és Motte-lerrel tartotta a kapcsolatot. Rendszeresen figyelmeztette őket a szociáldemokrata párt-ra leselkedő veszélyekre, tájékoztatást adott a Párizsban működő különböző nemzetiségű, általa megvetett és gyűlölt anarchistákról, rendőrségi besúgókról és kémekről. Egész tevékenységére jellemző, hogy –

bár a párt szervezésével is foglalkozott – első sorban az emberekre koncentrált, és feladatának a felvilágosítást tartotta. 1912-ben a párizsi Magyar Köztársasági Klub elnöke, 1920-ban a La Fontaine Irodalmi Társaság egyik alapító tagja lett. Haláláig újságíróként tevékenykedett különböző francia lapoknál.

Kozáry Andrea

PRESSER ISTVÁN

Budapest, 1897. május 30. – Zürich, 1972. február 6.

Budapesti gimnáziumi tanulmányai után a budapesti műegyetemen 1918-ban szerzett kultúrmérnöki diplomát.

Az őszirózsás forradalom győzelme után a Központi Diáktanács egyik vezetője, majd decemberben a szocialista diákok műegyetemi szervezetének titkára, a Tanácsköztársaság végéig. 1919. augusztus 3-án, mivel mint önéletrajzában később megírta, „nincsenek illúziói a Peidl–Peyer szakszervezeti kormányt illetően”, elhagyta Budapestet, és Ausztriába emigrált. Folytatta műegyetemi tanulmányait, s 1920-ban csatlakozott a Világosság-csoporthoz. 1931-ben beválasztották a csoport 11 tagú vezetőségébe.

1935-ben látogatott először haza. A Gárdos Mariska által vezetett szemináriumon tartott néhány előadást az 1934-es ausztriai Schutzbund-felkelésről. Hamarosan visszatért Bécsbe, bekapcsolódott az illegális munkába, majd 1938-ban Brüsszelben telepedett le. Ott működött az SZMI főtitkársága mellett a Bécsből menekült Rónai Zoltán is, akivel kapcsolatba lépett. Presser hamarosan a brüsszeli Világosság-csoport titkára lett (Rónai az elnöke volt). A csoport 1938 és 1940 között Presser szavai szerint „élénk tevékenységet fejtett ki”.

1940 májusában Pressernek elvtársaival együtt Brüsszelből is menekülnie kellett a betörő német csapatok elől; de minthogy egyszerűen nem volt hová menekülni, már júniusban visszatért Brüsszelbe. Ott a német megszállás alatt is vezette a Világosság-csoport illegális munkáját.

1943-ban hazatért, és Budapesten azonnal jelentkezett Gárdos Mariskánál, majd az MSZDP központjában Szakasits Árpádnál, Szeder Ferencnél. Az ő javaslatukra a párt zuglói pártszervezetében tevékenykedett, egyúttal az MSZDP értelmiségi csoportjának munkájában is részt vett, s itt ismerkedett meg Bán Antallal.

1943 novemberében többekkel együtt letartóztatták. Börtönök, toloncházak „lakója” lett, gumibottal összeverték – csak hetek múltán szabadult. Ezt követően Marosán és Bán azonnal hívatta őt, s újra munkába állt, Buchingerrel és másokkal tartott kapcsolatot. Szavai szerint „ekkortól kezdődött barátságom Marosánnal”.

1944 márciusában letartóztatták. A politikai rendőrségen maga a főnök, Hain Péter hallgatta ki, majd átadták a német Gestapónak. A svábhegyi fogdába került, majd Mauthausenbe hurcolták több szociáldemokrata, szakszervezeti vezetővel együtt.

A felszabadulás után Budapestre visszatérve az MSZDP központjában dolgozott, s csakhamar a párt értelmiségi csoportjának titkára lett. E minőségében a párt belső vitáiban mérsékelten vett részt. 1948 februárjában ő is a kizárt „jobboldaliak” listájára került, és csakhamar újra emigrációba ment. Rövid ausztriai tartózkodás után Bán Antallal együtt érkezett meg Svájcba, ahol a svájci szociáldemokrata párt élvonalbeli vezetői, Hans Opprecht és Jules Humbert-Droz fogadták őket. Presser később is, miután Zürichben letelepedett, és képzettségének megfelelően kultúrmérnökként dolgozott, élvezhette a svájci párt és Humbert-Droz támogatását.

Az emigrációban Presser Bán Antalt támogatta, s Bán halála után ő lett a magyar szociáldemokrata emigráció balszárnyának legbefolyásosabb teoretikusa és vezetője. Kapcsolatokat épített ki a Párizsban és Brüsszelben letelepedett fiatalabb szociáldemokrata emigránsokkal. 1948 és 1951 között a Bán szerkesztette *Népszavába* írt cikkeket, majd Borsos Sándorral együttműködve Párizsban 1950–1951-ben megjelentették a *Valóság* című folyóiratot. Presser hosszabb elemző tanulmányokat publikál. Az 1950-es évek közepén az Andreánszky István szerkesztette, Brüsszelben megjelenő *Fáklya* című folyóiratnak Presser lett a fő

teoretikusa, elemző külpolitikai szemléírója. Éles vitákat folytatott a magyar és a nemzetközi jobboldali áramlatokkal, s baloldali szociáldemokrata szellemben ostromozta nemcsak a sztálinizmust, hanem az amerikai és más imperializmust is.

Presser és társai jelentős fordulatnak tartották az SZKP XX. kongresszusát, s azt, hogy hatására szabadon engedték a magyar szociáldemokrata vezetőket. Presser 1956-ban hazalátogatott, találkozott Justus Pállal és másokkal is, s bizakodott egy belső demokratikus, de egyúttal szocialista továbbfejlődés lehetőségében. Később úgy vélte, hogy ezt az októberi, novemberi események súlyosan megzavarták.

1956 novembere után szembekerült a Kéthly Anna által képviselt emigráns fővonnallal. Presser és elvtársai továbbra is meggyőződésüknek megfelelően tevékenykedtek. Élvezhették a belga és a svájci párt támogatását, ismételten törekedtek a hazai kapcsolatok kiépítésére is. A hajdani ausztromarxista iskola hagyományainak szellemében írt, írásai, levelei figyelemre méltó elemzőkészségről és helytálló megítélésokről tanúskodnak, ám Presser nem tudott nagy politikai befolyásra szert tenni.

Jemnitz János

PROPPER SÁNDOR

Debrecen, 1877. október 30. – Budapest, 1956. február 14.

A két világháború közötti korszakban a magyar szociáldemokrácia kiemelkedő vezetői közé tartozott. Egyik legtehetségesebb, legfelkészültebb képviselője volt annak a „második garnitúrának”, amely helyébe lépett az „elsőnek”, s folytatta a Tanácsköztársaság bukása után emigrációba kényszerült, a bebörtönzött vagy a kommunistákhoz csatlakozott szociáldemokraták munkáját.

Fiatalon a fővárosba került, s kitanulta a kárpitosszakmát. Tizenkilenc éves korában bekapcsolódott a kárpitosszakegylet munkájába, amelynek titkára, majd elnöke lett. Az 1904-ben megalakult Magyarországi Famunkások Országos Szövetségének vezetői tagjává választották. Autodidakta módon képezte magát, és kitűnt jó íráskészségével.

1907-ben a Budapesti Kerületi Munkásbiztosító Pénztár tisztviselőként alkalmazta, s idővel igen alapos társadalombiztosítási és szociálpolitikai ismeretekre tett szert. E téren a legkiválóbb hazai szakemberek közé emelkedett, akinek felkészültségét a szociális partnerek, a munkáltatók és az állam képviselői is elismerték. Számos szociálpolitikai tanulmányt, cikket írt. Publicisztikai képességeit előbb a *Famunkások Szaklapjának* szerkesztőjeként, 1920–1939 között pedig a *Népszava* főszerkesztő-helyetteseként is hasznosította. 1919-ben ellenezte a kommunistákkal való egyesülést, s a Tanácsköztársasággal nem vállalt semmilyen közösséget. Az 1920-as évek elején közvetített az emigráció és a hazai pártvezetés között. 1922 és 1939 között az MSZDP vezetőségének állandó tagja; Propper Peyer Károly kompromisszumos, de a szociáldemokrata alapértékekhez ragaszkodó politikájának egyik legfontosabb támogatója a párton belül. Nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselőként különösen aktívan tevékenykedett a parlamentben, a szociáldemokrata frakció intézőbizottságának tagja volt. Elsősorban szociálpolitikai és külpolitikai kérdésekben fejtette ki a szociáldemokrata párt álláspontját, min-

dig szókimondóan, közfigyelmet keltően. Az MSZDP kongresszusain az 1920-as években rendszeresen előadásokat tartott a községi politikáról, a pártnak az amnesztiáért és a szabadságjogok helyreállításáért vívott küzdelméről, valamint a szociálpolitikai kérdésekről. A szakszervezetek 1923-as kongresszusán átfogó programot terjesztett elő a munkásbiztosításról. Hangsúlyozta, hogy „valóságos népbiztosításra” van szükség, amely az önkormányzatra épülve tartalmazza a betegség, baleset, aggkor, rokkantság, valamint a munkanélküliség esetére szóló biztosítást, kiterjed valamennyi foglalkozási ágra, kötelező jellegű, és terheinek az állam anyagilag hozzájárul.

1945 után Propper már nem kapott helyet a pártvezetésben. Rangos, de politikailag jelentéktelen tisztségeket kapott: 1945–1947 között az Országos Központi Hitelszövetkezet elnöke, majd 1948 novemberében bekövetkezett nyugdíjazásáig alelnöke volt. Azon nagyon kevés régi szociáldemokrata vezetők közé tartozott, akiket a kommunisták – bizonyítandó, hogy egyesülés és nem beolvastás történt – hajlandók voltak befogadni a Magyar Dolgozók Pártjába.

Sipos Péter

REISINGER FERENC

Pusztahídvég, 1880. január 28. – Budapest, 1955. november 30.

Nyolcgyermekes családban nőtt fel, apja az érseki uradalom intézője volt. Édesanyját korán elvesztette. Az elemi iskola elvégzése után az egri líceumban, illetve a miskolci katolikus gimnáziumban töltött két évet. 1898-ban Mezőkövesden asztalos lett. Ábrányban asztalosműhelyt nyitott, később Miskolcra költözött, ahol 1908-ig a szakmájában dolgozott.

A társadalmi-politikai élettel 1897-ben a korabeli munkásmozgalomban ismerkedett

meg Mezőkövesden, a famunkások szakszervezetében és a szociáldemokrata párt-szervezetben. 1905-ben a famunkások miskolci szakszervezeti csoportjának, 1907-től a MSZDP miskolci szervezetének vezetőségi tagja. 1908-tól 1914-ig a Miskolci Munkásbiztosító Pénztár tisztviselője. 1912 áprilisában megindítja a *Miskolci Munkás Újság* című lapot, melynek két éven át szerkesztője. 1918 februárjában – miután harminckét hónapon át frontszolgálatot teljesített –

megszervezte és vezette a Miskolci Munka-közvetítő Hivatalt.

1918 novemberében Reisinger tagja és társelnöke a megyei és Miskolc városi nemzeti tanácsnak, november 16-tól Miskolc városi főispán-kormánybiztos. 1919. március 22-től tagja a vármegyei tanács intézőbizottságának és a háromtagú városi direktóriumnak. Nagy erőfeszítéseket tett a közellátási problémák megoldására, a közigazgatási szervek működésének biztosítására, a termelés és a rend helyreállítására. A radikális megoldásokat igyekezett meggátolni, a forradalom túlhajtásait visszafogni.

A Tanácsköztársaság leverése után a miskolci katonai parancsnokság eljárást indított ellene, de az ügyészség a forradalmak alatti mérsékelt magatartására való tekintettel felmentette a vádak alól. 1922 januárjában az MSZDP Miskolcon állandó párttitkárságot létesített, s ennek vezetésével őt bízta meg. E munkája mellett üzleti vállalkozásokat is folytatott, melyekkel a saját megélhetésén felül a pártszervezet költségeit is fedezte, valamint a pártiroda céljára helyiséget tudott bérelni.

Az 1922., 1926., 1931. és az 1935. évi parlamenti választásokon a miskolci választókerületben az MSZDP listavezetőjeként Reisinger mindannyiszor mandátumhoz jutott. Jó előadói és vitakészsége volt, s közbeszólásaival is tevékeny részt vállalt az országgyűlés munkájában. Esetenként indulatosan szólalt meg, többször folyosói parlamenti afférba bonyolódott, egyszer-egyszer a tettelegességig menően. Reisinger Ferenc a pártvezetőség tagjai közül elsősorban Kéthly Annához, Szeder Ferenchez, Mónus Illéshez kötődött. Peyer Károllyal személyes üggy miatt nem volt barátságos viszonyban.

A harmincas évek végén a párton belüli helyzete megváltozott, amikor a jobboldali előretörés és a párt visszaszorulása megakadályozásának útját keresve csatlakozott a „nemzeti” irányú reformot követelők csoportjához. Bár a pártválasztmány kritikáját

elfogadta, a pártvezetőség bizalma megintgott iránta. Felismerve, hogy a soron következő országgyűlési választásokon a képviselői mandátum újbóli elnyerésének lehetősége kétségessé vált, 1938 végén családjával együtt Budapestre költözött, s fűtőanyag-kereskedelmi vállalatot alapított. Az 1939. évi országgyűlési választások idején az SZDP ismét jelölte képviselőnek, de mint az várható volt, más kerületek mandátumaival együtt a miskolci is elveszett. Ezt követően visszavonult a politikától.

1944. november 1-jén a politikai rendőrség elhurcolta korábbi politikai szerepe miatt. Sopronkőhidára, majd Bajorországba vitték. 1945. július 26-án érkezett vissza Budapestre.

Az akkor már 65 éves ember az SZDP hívasára ismét bekapcsolódott a politikába. Az 1945. november 4-től, majd a következő ciklusban a borsodi választókerületben SZDP-listán ismét parlamenti képviselő. 1945. november 21-én belügyi politikai államtitkárnak nevezték ki. Az MKP vezetése alatt működő minisztériumban nem volt könnyű dolga az SZDP irányvonalának érvényesítésében. A pártvezetőség és ő maga is elégedetlen volt azzal, amit ebben a helyzetben elért, bár a Dinnyés miniszterelnök által kitüntetett száz szociáldemokrata politikus egyike volt. 1947 júniusában felmentették az államtitkári pozícióból, s országos erdészeti felügyelő lett – ez a tisztsége már meglehetősen formális volt.

Ezt követően részt vett az SZDP országgyűlési választási kampányában, s 1947. augusztus 31-től az országgyűlési ciklus végéig Borsod-Gömör-Zemplén-Abaúj választókerületben képviselő az SZDP, illetve az időközben megalakult MDP parlamenti frakciójának tagjaként.

1949/50-ben nyugdíjazását kérte, s a politikai élettől visszavonultan élt elhunytáig.

RÉVÉSZ ANDRÁS

Budapest, 1909. november 3. – Budapest, 1996. március 29.

A magyar munkásmozgalomban jól ismert Révész-dinasztiában született. Apja a *Népszava* egykori szerkesztője, a szociáldemokrata párt történésze és dokumentumainak fáradhatatlan gyűjtője, Révész Mihály volt.

A családban hagyományos újságírás helyett a jogi pályát választotta, s 1936-ban doktori vizsgát tett a Pázmány Péter Tudományegyetem Jogtudományi Karán. Tizenennyolcadik születésnapján lépett be az MSZDP-be, majd a Magánalkalmazottak Szakszervezetének is tagja lett. Még egyetemistaként, 1929-ben került a Városházára, ahol 15 éven keresztül szociálpolitikával foglalkozott, hét évig volt az árvaszék gyermekvédelmi osztályának, később a kórházi osztálynak a munkatársa. Mihályfi András álneven publikált a *Népszavában*.

1945 után vezető főjegyző lett a Városházán. Minthogy a budapesti politikai helyzet alakulása hatott a városházi politikára, Révész András idővel bekapcsolódott az országos politikába. 1945-ben a Városházán a szociáldemokrata pártszervezet elnökévé választották. Pártelődő, tagja a budapesti 100-as nagyüzemi káderbizottságnak. 1945 után 21 különféle funkciót töltött be. 1947–1948-ban mint kinevezett főjegyző, tanácsnoki rangban a szociálpolitikai osz-

tály helyettes vezetője. 1948 februárjában kizárták az SZDP-ből, állás nélkül maradt, s gombatenyésztésből élt meg.

1950. június 15-én letartóztatták, és mint a Kálmán József és társai per hetedrendű vádlottját, a fúzió ellen küzdő ún. Bástyai utcai csoport szervezőjét, életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélték. 1955. november 25-én egyéni kegyelemmel szabadult. 1956-ban részt vett a szociáldemokrata párt újjászervezésében; a párt főtítkárhelyettesi pozíciójába került. A személye köré szerveződő szociáldemokrata érzelmű emberekkel a Kádár-korszakban is életben tartotta a hazai szociáldemokrata szellemiséget, s lehetőségeihez képest ápolta a kapcsolatot Kéthly Annával és az európai szociáldemokrata emigráció néhány neves képviselőjével. 1957-től a Budakalászi Textilművek jogtanácsosa. 1972-ben nyugdíjazták, de 1988-ig még nyugdíjasként dolgozott.

A rendszerváltás után részt vett a szociáldemokrata párt újjáalakításában, a Független Szociáldemokrata Párt elnöke. 1991-ben ott volt a Magyar Munkások Demokratikus Szövetségének megalapításánál. 1992-ben a Szociáldemokrata Néppárt tiszteletbeli elnöke lett.

Kádár Zsuzsanna

RÉVÉSZ MIHÁLY

Kemenesmihályfa, 1884. december 16. – Budapest, 1977. május 18.

Révész Mihály nyolcgyermekes szabómeszter fiából lett elsőgenerációs értelmiségi. Egyetemi tanulmányait Budapesten és Kolozsvárott végezte, s ott szerzett államtudományi doktorátust. 1903-tól tagja volt az MSZDP-nek, és részt vett a szocialista diá-

kok első kis csoportjának munkájában, amelynek szellemi vezére Szabó Ervin volt. Bekapcsolódott a Jövő Munkásképző Egyesület tevékenységébe, ahol társaival együtt segítette az érdeklődő munkásfiatalok oktatását. Ezt a munkát más és más keretekben

még évtizedekig végezte. Rövid vidéki újságíróskodás után 1906-ban lépett be a *Népszava* szerkesztőségébe, ahol szerkesztési titkár, éjszakai szerkesztő, majd rovatvezető lett. Kiváló gyorsíróként ő jegyezte a párt vezetőinek népgyűlési szónoklatait, a pártkongresszusok vitáit, s ő rendezte sajtó alá a pártgyűlési jegyzőkönyveket.

Erősen érdekelték a történelmi kérdések. Először az 1871/72-es ún. hűtlenségi pert dolgozta fel kis füzetben, majd elkészítette *A magyarországi munkásmozgalom története 1867–1913* című kismonográfiát. A munka úttörő jelentőségét Szabó Ervin elismeréssel méltatta. A háborús években, amikor szerkesztői munkáját is megnehezítették a körülmények, mégis sikerült kiadnia az 1890-es pártalakító kongresszus jegyzőkönyvét. Közvetlenül az 1918. októberi viharos napok után megírta az eseményeket summázó *A győzelmes magyar forradalom* című brosúráját.

A polgári demokratikus forradalom idején lehetőséget kapott a belügyminisztérium és a rendőrség irattárában való búvárkodásra. Akkori gyűjtőmunkája tette lehetővé az utókor kutatói számára az 1914 és 1918 közötti események részleges rekonstruálását, mivel az időszak levéltári anyaga máig hozzáférhetetlen. A Tanácsköztársaság kikiáltása után a Forradalmi Kormányzótanács üléseinek jegyzőjeként tevékenykedett, s folytatta az említett gyűjtést is egy tervezett proletármúzeumhoz.

A tanácsállam megdöntése után Pótzsonyba, majd Bécsbe emigrált. Ott a Garami Ernő által alapított *Jövőt* szerkesztette, és egyidejűleg tudósította a *Népszavát*. A húszas években esszéket, tanulmányokat írt a kolozsvári *Erdélyi Munkásba* és annak *Naptárába*. Kiváló összefoglalókat készített

egy-egy év külpolitikai eseményeiről. 1924-ben tért haza, s ismét elfoglalta helyét az MSZDP napilapjának szerkesztőségében. 1925-től tagja a Fővárosi Törvényhatósági Bizottságnak, 1927 és 1933 között ő szerkesztette a párt elméleti folyóiratát, a *Szocializmust*. Közéleti tevékenysége mellett folytatta gyűjtő és történetírói munkásságát, és tartotta a párt hivatalos vezetőivel vitában álló szocialista emigráció képviselőivel a kapcsolatot. Számos kisebb munkája mellett e korban írott legjelentősebb műve a párt történetét az 1890-es megalakulástól 1940-ig feldolgozó, 1941-ben megjelent, és 1947-ben, valamint 1995-ben újra kiadott *Fél évszázad* című monográfia.

A felszabadulás után a párt délutáni napilapjának, a *Világosságnak*, illetve az MTI-nek főszerkesztője. 1945 és 1947 között nemzetgyűlési képviselő. Ezekben az években is folytatta történetírói munkásságát, és előkészítette a párt archívumának megszervezését. 1949/50-ben a Munkásmozgalmi Intézet vezető munkatársa, innen kényszerítik nyugdíjba, s egyúttal brutálisan és szakszerűtlenül megfosztják gyűjteményének jelentős részétől. Az irat- és könyvanyag nála maradt része az 1956-os forradalom idején megsemmisült. Révész Mihály mindaddig, míg egészsége engedte, szakszerűtlenül folytatta gyűjtőmunkáját könyvtárakban, levéltárakban, hogy feltárja a magyarországi szociáldemokrácia történetéhez tartozó anyagokat. Élete utolsó éveiben terjedelmes biográfiai interjúsorozat készült vele, amelyben pályáját és számos kor- és harcostársának alakját idézte fel. A sajnálatosan torzóban maradt utolsó nagy összegzés befejezését halála akadályozta meg.

Kende János

RIES ISTVÁN

Küngös, 1885. november 17. – Budapest 1950. szeptember 15.

Jómódú földbérlő családjában született. A székesfehérvári római katolikus főgimnáziumban érettségizett 1903-ban, majd a Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának hallgatója lett. Tanulmányait 1907 nyarán fejezte be. Ügyvédi szigorlatait 1909-ben abszolválta. 1912-ben nyitotta meg ügyvédi irodáját a IX. kerületi Elemér utcában.

Egyetemi hallgatóként került kapcsolatba a polgári radikális körökkel, tagja lett a Társadalomtudományi Társaságnak, majd a Galilei Körnek. Eredetiben kezdte tanulmányozni a marxizmus klasszikusait és a szocialista elméleti műveket. Fejlődésében döntő szerepet játszottak világháborús élményei. Már 1914-ben behívták katonának, s a keleti frontra irányították. 1915-ben főhadnaggyá léptették elő, de hamarosan fogásba esett. Átélt az 1917-es orosz forradalmakat. 1918 júniusában tért vissza a forradalmasodó Magyarországra. Részt vett az 1918–1919-es forradalmakban. A Tanácsköztársaság idején a Közoktatásügyi Népbiztosság propagandacsoportjában előadóként dolgozott, s belépett a Vörös Hadseregbe.

A fehérterror elől Bécsbe menekült. Húsz hónap után tért vissza, megnyitotta ügyvédi irodáját, s fokozatosan bekapcsolódott az újjászervezett MSZDP munkájába. 1924-ben feleségül vette Esztergályos Ceciliát, az ismert szociáldemokrata vezető, Esztergályos János lányát. Politikailag és érzelmi-
leg életre szólóan a szociáldemokrata mozgalomhoz kötötte sorsát.

A húszas évek második felében részt vett a Madzsar József szerkesztette *Társadalmi lexikon* munkálataiban, ám mozgalmi tevékenységének gerincét az ellenforradalmi rendszer politikai üldözötteinek védelme alkotta. Tagja az 1929-ben létrehozott Szocialista Jogászok Szervezetének, a politikai

üldözötteket védő bizottságnak, s egyik vezetője az MSZDP Országos Munkásjogvédő Irodájának.

A több nyelven beszélő jogász-politikus mozgalmi tevékenysége a harmincas években kiteljesedett. Egyre többet vállalt a párt gyakorlati, elméleti, oktatási feladataiból is. 1931-ben beválasztották az MSZDP Fellebbezési Bizottságába. 1933–1935, majd 1939–1944 között az MSZDP Országos Vezetőségének, 1943-ban pedig öttagú Elnökségének tagja. Éveken át irányította a VIII. kerületi pártszervezet munkáját. Az MSZDP Választási Bizottságában tevékenykedve előadásokat tartott jogi kérdésekről, az ellenforradalmi rendszer jogviszonyairól, jogtalanságairól, továbbá a napi bel- és külpolitikai témákról. A kommunizisták és a szociáldemokraták nemzetközi és hazai szinten folyó testvérháborúját károsnak tartotta.

Ries István neve a húszas évek közepétől publicisztikai tevékenysége révén vált ismertté szélesebb körben. A *Népszavában* és a *Szocializmusban* megjelent cikkei, tanulmányai az olasz és a német fasizmust, keletkezésük okait és körülményeit elemezték.

1934-től folyamatosan közreműködött az MSZDP új programjának előkészítésében. A Mónus által 1942–1943-ban összeállított *Munkaterv* jogi, államjogi, önkormányzati stb. fejezeteit Ries, illetve a vezetésével működő jogászcsoporthoz dolgozta ki. A polgári rendszer demokratikus vívmányainak jelentős részét elfogadta, de azokat csak „gazdasági demokráciával” kiegészítve tekintette valóban igazságos jogrendszernek.

A német megszállást követően Ries István illegálisra vonult. Pest felszabadulása után, 1945. január 21-én tért vissza a közéletbe. A hatvanadik évébe lépő jogász

azonnal bekapcsolódott a már működő ideiglenes pártvezetőség munkájába. Szakmájából is adódóan elsősorban az ellenforradalmi rendszer politikai intézményeinek lebontásával, a demokratikus politikai rendszer kiépítésével, a magyar közélet átfogó demokratizálásával foglalkozott. Nagy fontosságot tulajdonított az országot 1944-ig vezető politikusok felelősségre vonásának, a múlt jogi lezárásának.

Ezeket az elveket és a pártja munkatervében megfogalmazott feladatokat követelte állami, közéleti és pártpozíciójában. Bekerült az 1945 januárjában megalakult Budapesti Nemzeti Bizottságba, a Fővárosi Törvényhatósági Bizottságba, majd április elején az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe is. 1945. novemberől parlamenti képviselő. Tagja az SZDP parlamenti frakciója intézőbizottságának, 1947-től az országgyűlés politikai bizottságának. Nemcsak a törvényhozó, hanem a végrehajtó hatalomban is alkalma volt elveinek kivitelezésére. 1945. július 21-től igazságügyi miniszter. Törvények, rendeletek sora fűződik nevéhez, így pl. a köztársaságról, az államosításokról, a földreformról, a házasságon kívül született gyermekek jogállásáról szólóak.

Számos társadalmi szervezet tagja, elnöke volt, sőt több sportszervezetben is vezető tisztséget töltött be (a Legfelsőbb Ötös Sporttanács, majd az MLSZ elnöke). A felelőségével boldog, ám gyermektelen házasságban élő Ries minden idejét, energiáját a mozgalomnak, a hivatásának szentelte.

A pártban, a jogászörökben, a közéletben tekintélyes politikus a szocialista politika neuralgikus pontjának az MKP-hoz való viszonyt tekintette. Vallotta, hogy a közös érdekek összekapcsolják a munkáspártokat, az együttműködés tehát a történelem

parancsa, melyet a két önálló és független szervezetnek kell megvalósítania. Elvileg nem utasította el, hogy idővel a két párt összeolvadjon, ám ezt hosszú folyamatnak tartotta. Elítélte a munkáspártok rivalizálását, az egymás ellen alkalmazott elvtelen módszereket, az ellentétek szítását. Az 1947. augusztus 31-i nemzetgyűlési választásokon az MKP ún. kékcédulás szavazásai elleni tiltakozásul bejelentette lemondását, amelyhez pártja miniszterei is csatlakoztak. A politikai botrányt Rákosi és hívei sohasem bocsátották meg neki.

1947 végén – felismerve, hogy a nagyhatalmak konfrontációja feltartóztathatatlanul éleződik, Európa és a világ kettészakad, és a fúzió elkerülhetetlen – igyekezett az „egyesülést” lehetőleg nagyobb megrázkódtatások nélkül végrehajtani. Elítélte a baloldali ultraradikális módszerek alkalmazását (nem túl sok eredménnyel), s ez is növelte vele szemben az MKP vezetőinek bizalmatlanságát.

Az MDP létrehozásakor tagja lett az új központi vezetőségnek, bár Rákosi és szűkebb köre már ekkor meg akart szabadulni tőle. Miniszterként azonban még három évig működhetett. Nevéhez fűződik az 1949-es alkotmány kidolgozása és elfogadtatása. Közben tapasztalnia kellett, hogy az MDP vezetősége nem tart igényt munkájára. Egyre inkább háttérbe szorították, az ÁVH figyeltette, s már csak névleg töltötte be a miniszteri posztot. A koncepciós perekhez nem volt köze.

1950. július 7-én végül őt is letartóztatták, és pár hónap múlva a börtönben meghalt. A körülmények máig tisztázatlanok; valószínű, hogy a vallatás okozta sérüléseibe halt bele.

Strassenreiter Erzsébet